

Het Luikse Rolduc en zijn leraren

(1831-1843)

Reeds in 1807 werd door Mgr. Joannes Evangelista Zaepffel en de vroegere religieuzen van Rolduc de stichting van een klein-seminarie in de gebouwen der vroegere ab-

verworven en een grondwet, die de vrijheid van onderwijs uitriep, op 7 februari 1831 had gekregen, kon Mgr. Cornelis van Bommel, bisschop van Luik, tot de verwezenlijking van



Mgr. C. van Bommel, Bisschop van Luik. Copie, in 1853 geschilderd door A. G. te Antwerpen naar het origineel van Gustaaf Wappers uit 1835. Formaat 89.5 × 114 cm. Bevindt zich in de bisschopskamer van het seminarie te Rolduc.

dij overwogen; van 1817 tot 1826 was het groot-seminarie van Luik door verschillende schenkingen en legaten eigenaar van deze gebouwen geworden. Maar eerst nadat België in september 1830 zijn onafhankelijkheid

het lang voorziene plan overgaan, en dat aankondigen door een herderlijk schrijven de dato 26 april 1831¹⁾. Mgr. van Bommel was

¹⁾ Deze bevelbrief werd tweemaal afgedrukt in Rolduc's Jaarboek: XV, 1935, 87-90 en XXI, 1941, 196-199.

op 5 april 1790 te Leiden geboren en op 8 juni 1815 priester gewijd voor de Hollandse Missie, in mei 1817 opende hij te Hageveld, een uur ver van Haarlem, een klein-seminarie dat niet alleen de humaniora maar ook de filosofie-cursus zou omvatten ²⁾). De nieuwe inrichting kende een groot succes, zij werd echter zoals alle vrije latijnse scholen in Noord- en Zuid-Nederland, op bevel der regering in 1825 gesloten. Bisschop gewijd op 15 november 1829, wilde van Bommel te Rolduc zijn pedagogische plannen voortzetten. Het Luikse Rolduc bestond echter maar twaalf jaren, omdat door het verdrag van 1839 Rolduc in het Nederlands gedeelte van Limburg viel en daardoor het klein-seminarie van het bisdom Luik tijdens de Paasvakantie van 1843 overgebracht werd naar Sint-Truiden, waar het thans nog gevestigd is. Deze inrichting bewaart de briefwisseling van Mgr. van Bommel aan de eerste directeur van Rolduc en Sint-Truiden, Pieter Jan Schrijen. Voor de Rolduce periode zijn er 154 brieven ³⁾, waaronder 3 aan afzonderlijke leraren (tijdens de ziekte van Schrijen in 1839), enkele aan het gezamenlijke lerarenkorps ⁴⁾ of zelfs aan de gezamenlijke studenten. Bijzonder op deze brieven, waarvan enkele typische uittreksels in de oorspronkelijke taal de gemoeidelijkheid en de zwier zullen weergeven, en tevens op het wijdingsregister 1803—1847, in het bisschoppelijk secretariaat te Luik bewaard, steunen wij onze uiteenzetting.

De opening van Rolduc werd vastgesteld op 17 oktober 1831, de toelatingsexamens op 21 september. Zoals Mgr. de Méan het in oktober 1829 gedaan had te Mechelen ⁵⁾, verklaart Mgr. van Bommel in zijn mandement,

²⁾ Cfr. A. Manning, *De betekenissen van C. R. A. van Bommel voor de Noordelijke Nederlanden*, Utrecht, 1956, 21-41.

³⁾ 4 van 1831, 24 van 1832, 21 van 1833, 14 van 1834, 17 van 1835, 16 van 1836, 14 van 1837, 15 van 1838, 9 van 1839, 3 van 1840, 3 van 1841, 10 van 1842, 2 van 1843, 2 zonder nader te bepalen datum.

⁴⁾ In het archief van Rolduc wordt de tekst bewaard van een lange brief van de bisschop aan het gezamenlijke lerarenkorps de dato 1 oktober 1832, welke niet te Sint-Truiden berust.

⁵⁾ Mandement van 13 oktober 1829, in *Collectio Epistolarum Pastoralium... quae pro regimine diocesis Mechliniensis publicata fuerunt*, I, Mechelen, 1845, 606.

te Rolduc alleen jongelingen te zullen aannemen die, minstens twaalf jaar oud zijnde, een neiging voelen voor het priesterschap en wier ouders in zulke roeping toestemmen. Het seminarie werd uitsluitend als internaat opgezet, het programma was dat van de humaniora met daarna de studie van de wijsbegeerte, de jaarlijkse pensioenprijs bedroeg 200 gulden, maar de bisschop stelde 25 halve beurzen van 100 en 50 kwart beurzen van 50 gulden ter beschikking van hen die het nodig hadden en verdienden.

Karakteristiek voor Rolduc was dat er slechts mogelijke roepingen werden aangenomen en dat — iets wat nergens anders bestond — het lerarenkorps een echte gemeenschap moest vormen, waarvan de leden zich door een speciale belofte tot een volledige onderwerping en openheid van geest en hart tegenover de directeur en tot gezamenlijke gebedsoefeningen verplichtten. Zulke gemeenschapsgeest, moeilijk te bereiken onder de seculiere clerus, werd mogelijk gemaakt door het feit, dat de leerkrachten bestonden — zoals vroeger te Hageveld — uit enige priesters en uit verschillende theologanten die het priesterschap pas ontvingen tijdens hun leraarschap. Dit bracht een atmosfeer van vroomheid mede, van gemakkelijke onderwerping der jongeren tegenover de directeur, waardoor ook de ouderen tot dezelfde gevoelens werden gebracht. De aanwezigheid van niet-priesters zal gedurende heel de Luikse periode van Rolduc behouden blijven.

I. De eerste tien (1831—1833).

Als eerste directeur koos Mgr. van Bommel Pieter Jan Schrijen, geboren te Peer, op 23 maart 1800 ⁶⁾, leraar aan het koninklijk

⁶⁾ Zoon van Jan Willem Schrijen en Maria Barbara Thonissen. Had als peter Jan Jacob Morren, echtgenoot van Maria Elisabeth Schrijen, waarschijnlijk de zuster van Jan Willem Schrijen. Hij ontving te Mechelen uit de handen van Mgr. de Méan in 1824 op 15 juni de kruinschering, de mindere orden en het subdiaconaat, en op 13 december het diaconaat. In het stadsarchief van Roermond bevindt zich een bevolkingsregister van 1 januari 1830 met de vermelding: „Achter de kerk: Schrijen, Pieter Jan, ouderdom 29 jaar, geboorteplaats Peer, beroep regent, godsdienst rooms, jonkman”. — Cfr. G. Monchamp, *Rapport historique. Cinquantenaire du petit séminaire de St. Trond*, Luik, 1893, 47-48.

college te Roermond bij de opening op 19 februari 1824, priester gewijd te Mechelen op 5 augustus 1825, filoloog en numismaat; als leider van de studies der wijsbegeerte Gerard Casimir Ubaghs, geboren te Berg-Terblijt bij Valkenburg op 26 november 1800, priester gewijd te Mechelen op 13 juni 1824, leraar in de wijsbegeerte aan het klein-seminarie te Saint-Roch tot aan de sluiting op bevel van de regering van Willem I in 1825, en aan het groot-seminarie te Luik bij de heropening van de filosofische cursus in die inrichting in 1830 ⁷⁾); als professor der retorica ⁸⁾ Augustus Bellefroid, geboren te Luik op 26 november 1802, priester gewijd op 20 september 1828 en sedertdien kapelaan te Visé ⁹⁾).

Mgr. van Bommel woonde de toelatings-examens en de opening van het klein-seminarie persoonlijk bij. Tot midden november verbleef hij te Rolduc, zelf deelnemend aan de materiële inrichting van het huis, aan de leiding der studies en spelen van de studenten ¹⁰⁾, hij gaf een voorlopig reglement aan de leraren.

Te Luik teruggekomen schrijft hij op 20 november aan directeur en leraren: „Je veux moi-même Vous annoncer mon heureux re-

⁷⁾ J. Jacops, *Notice sur la vie et les travaux de M. le chanoine G. C. Ubaghs*, in *Annuaire de l'université catholique de Louvain*, XL, 1876, 417-466 (met de uitspraken van Rome aangaande zijn leer); *Bibliographie académique*, 2de uitg., Leuven, 1884, 224-227 (lijst van zijn werken); H. van Grunsven, *Gerard Casimir Ubaghs*, Heerlen, 1933.

⁸⁾ De benamingen der verschillende klassen van het gymnasium (de humaniora) wijken af van de thans in Nederland gebruikte: de zesde latijnse is wat men nu de eerste klas noemt, de vijfde = de tweede, de vierde = de derde, de derde = de vierde, de poësis = de vijfde, de retorica = de zesde klas.

⁹⁾ Zoon van Joannes Bellefroid, handelaar, en Anna Dresse; hij studeerde het eerste jaar der humaniora privaat te Luik, de vijf andere in het klein-seminarie van Namen, waar zijn oom, kanunnik Jacob Lodewijk Bellefroid, directeur was. Augustus Bellefroid volgde daarna een jaar de lessen in de wijsbegeerte aan de universiteit van Luik, een tweede jaar bij de Jezuïeten te Forcalquier (Zuid-Frankrijk), studeerde daarna de godgeleerdheid gedurende drie jaar in het groot-seminarie te Luik. Hij ontving de wijdingen uit de handen van de bisschop van Münster, op 23 en 24 september 1827 de mindere orden en het subdiaconaat (*titulo patrimonii*), op 5 april 1828 het diaconaat, vijf maanden later het priesterschap.

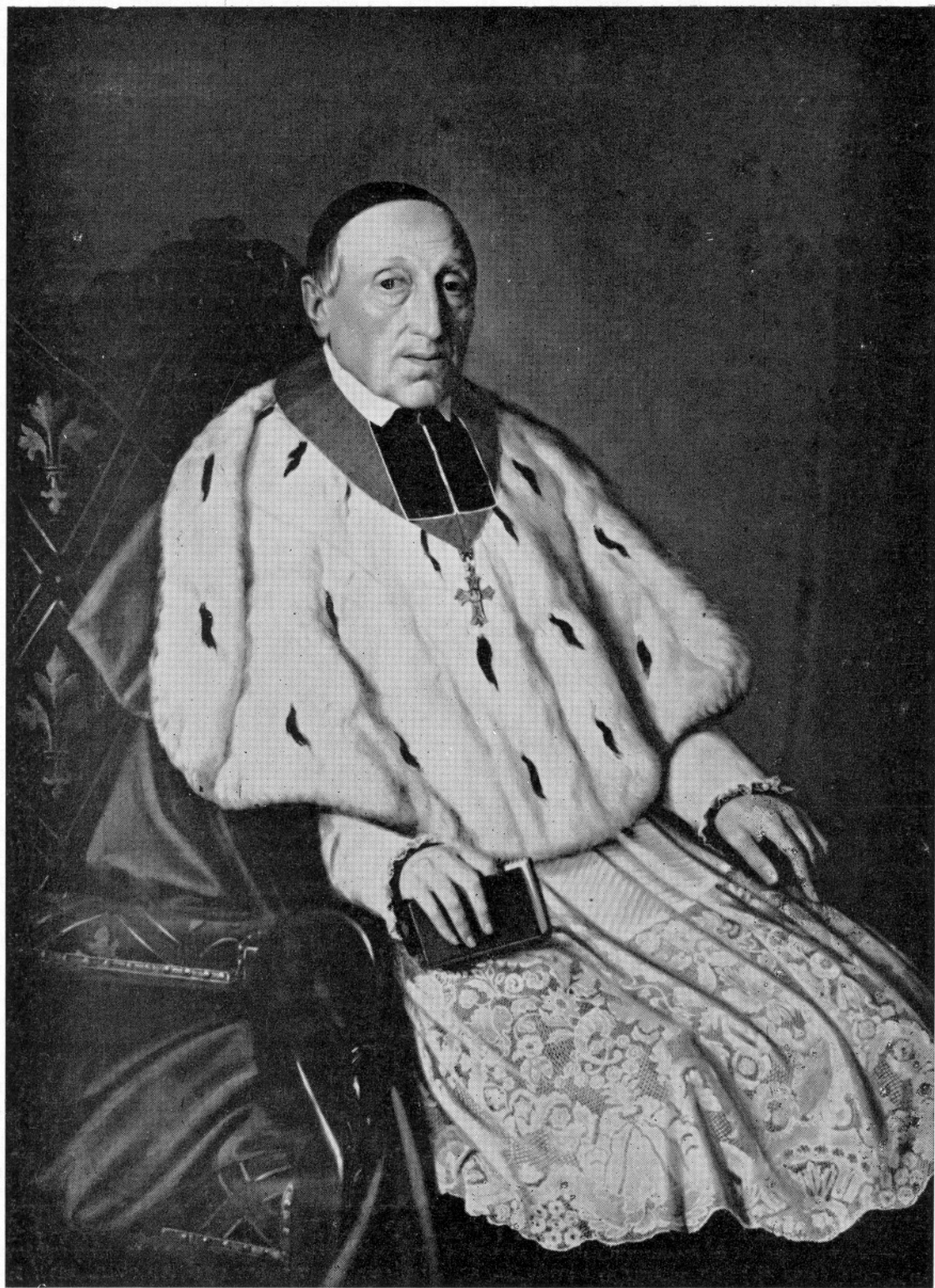
¹⁰⁾ J. Corten, *Rolduc in Woord en Beeld*, Rolduc, 1902, 159-160.

tour à Liège. Je me porte bien, quoiqu'il ait fait bien mauvais en route. Il y avait quelque chose qui contribuait beaucoup à ma bonne humeur et à ma bonne santé, c'est le contentement, la tranquillité d'esprit avec laquelle j'ai quitté Rolduc. J'ai cru reconnaître les derniers jours de mon séjour parmi vous, que votre ouvrage est véritablement l'oeuvre de Dieu, et que c'est lui-même qui Vous éclaire, qui vous guide et vous anime. Dès-lors, il faut bien que cela réussisse et plus il y aura de contradictions, plus cela marchera droit au but. J'ai été si content de vous, Messieurs, j'ai été si content des élèves la veille de mon départ, il me semble que la famille est déjà établie, et c'est de cette famille que notre Seigneur dit qu'étant réunie en son nom, il se trouvera au milieu d'elle. Conservez donc ce centre divin et son Esprit au milieu de vous en travaillant tous les jours à votre propre perfection par une courageuse observance de votre petite règle... Il faut que cette première année nulle part les études n'aient été mieux poussées qu'en 6e et 5e, et dans toutes les branches: ce sont les pierres angulaires de l'établissement, les forts sujets doivent sortir de là. Que messieurs Peeters' et Léré se pénétrant bien de cela, et que Mr le Directeur les seconde d'une manière spéciale".

Henricus Hubertus Jacobus Peters was geboren te Weert op 6 oktober 1806, priester gewijd te Namen op 12 augustus 1829, daarna vervulde hij de functie van kapelaan te Thorn, tot hij te Rolduc kwam om in de vijfde latijnse te doceren ¹¹⁾. Jan Lodewijk Augustus Léré was te Parijs geboren op 11 maart 1804, de humaniora en wijsbegeerte had hij te Metz gestudeerd, maar kwam te Luik op vakantie en trad aldaar in 1830 in het groot-seminarie, hij werd aangewezen om te Rolduc de zesde latijnse waar te nemen ¹²⁾. Directeur Schrijen zelf onderwees Grieks in

¹¹⁾ A. Jansen, *Oraison funèbre de Mgr. Henri Peters*, Maastricht, 1855; H. Everts, *Mgr. Henricus Hubertus Jacobus Peters*, in *Rolduc's Jaarboek*, VIII, 1928, 3-17 (met portret).

¹²⁾ *A la mémoire du Révérend Monsieur Jean Louis August Léré*, Sint-Truiden, z.j., met de tekst van de lijkrede door N. Fraipont (p. 7-17).



„Pieter Jan Schrijen als kanunnik van het Luikse kathedrale kapittel. Geschilderd portret zonder signatuur. Origineel formaat 100 × 136 cm. Bevindt zich in de salon van de directeur in het seminarie te Sint Truiden.”

de retorica ¹³⁾, en Hebreeuws aan de filosofen. Mgr. van Bommel schrijft hem op 29 november: „Je vois, mon cher directeur, que vous vous chargez joliment du grec en sus de l'hébreu. Ne vous détruisez-pas et veillez à ce qu'aucun de ces Messieurs n'en fasse trop et ne mine sa santé. Faites vous valoir alors: *la promesse!* ¹⁴⁾ Aucune dispense ne s'accorde pour recevoir le sous-diaconat avant l'âge requis, et cela dépasse mes facultés; c'est donc un désappointement pour ces bons Mrs Demal et Nyssen. Mais quant à Mrs Renardy et Lonay pour le Diaconat et Mr Léré pour le Sous-diaconat il n'y a aucune difficulté. Nous les exemptons du voyage pour venir aux examens, mais il faut cependant qu'ils aient lieu, pour la forme, Je vous en charge avec Mr le Professeur Ubaghs. Après cela ces Messieurs feront de leur mieux une petite retraite, sous votre direction, sans interrompre les leçons, mais une méditation, une lecture, et quelques prières vocales (plus les rubriques) pourront suffire par jour...”

De twee jongste professoren zijn dus Jan Jozef Nyssen, geboren te Lontzen, op 19 juli 1811, leraar van de derde latijnse ¹⁵⁾, en Jan Jozef Frans Demal, geboren te Gingelom op 14 juni 1813, leraar in de vierde latijnse. De twee kandidaten voor het diaconaat zijn Jozef Renardy, geboren te Vaals op 2 maart 1808 ¹⁶⁾, provisor, en Gerardus Lonay, geboren te Verviers op 18 augustus 1806, leraar van de poësis ¹⁷⁾. Beide gaan met Léré naar Luik, deze ontvangt de mindere orden op 16 en het subdiaconaat op 17 december, terwijl zijn twee confraters op 17 december het diaconaat krijgen. Zij hadden een brief van directeur

Schrijen meegekregen, waarop Mgr. van Bommel met vreugde en humor op 23 december antwoordt: „Votre lettre, Monsieur le Directeur, et l'apparition de trois de vos Messieurs m'ont ravi de joie. Je bénis Dieu de tout, *ipsi gloria*. Oui je vois que la règle s'observe de mieux en mieux... Mr D. va vous arriver; je lui ai dit de se mettre entièrement entre vos mains et pour l'enseignement entre celles de Mr Ubaghs. Dites à ce cher Professeur mille choses affectueuses de ma part; faites lui sentir quelquefois le poids de votre autorité pour l'empêcher de se tuer... J'ai permis à nos Diacres d'annoncer la parole de Dieu, mais ne craignez vous pas qu'au lieu de cela, ce bon économe ne vienne par distraction, absorbé comme il l'est dans ses coffres et sa cuisine, vous entretenir en chaire de soupes économiques, de poulets à bon marché et étiques etc...”

Die Mr D. is Lambertus Jan Andries Dirix, geboren te Montenaken op 30 november 1808, die bij dezelfde wijding van 17 december het priesterschap ontvangen heeft, hij bezit een ziekelijk lichaam maar een zeer ontwikkelde geest ¹⁸⁾. Hij moet professor Ubaghs, die zich overwerkt, bijstaan in het onderwijs van de wijsbegeerte, en de vraag stelt zich nu of dit onderwijs een of twee jaar moet duren. De bisschop antwoordde op 10 januari 1832: „J'ai pesé la demande de Mr le Prof. Ubaghs. Voici ma réponse. De fortes études, de fortes études avant tout. Ainsi tel bon sujet, pourra tout faire vaille que vaille en un an mais il deviendrait en deux années de temps, un excellent sujet, propre aux fortes études théologiques, s'il n'y a pas quelque raison très engageante, tirée de son âge ou

¹³⁾ Augustus Bellefroid was niet beslagen in het Grieks.

¹⁴⁾ Schrijven moet zijn gezag doen gelden en aan de belofte herinneren, volgens welke de leraren hem in alles moeten volgen.

¹⁵⁾ Zoon van Jan Hubert Nyssen en van Maria Elisabeth Königs, pachters van de hoeve van het kasteel van Lontzen; trad te Luik in het groot-seminarie bij de heropening op 29 maart 1830 en ontving de mindere orden op 17 december van hetzelfde jaar. Cfr. G. Grondal, *Lontzen*, Verviers, 1954, 55; Monchamp, *op. cit.*, 23-25.

¹⁶⁾ Zoon van Jan Eugene Renardy en Anna Maria Klinkenberg.

¹⁷⁾ Ontving de mindere orden te Luik op 17 december 1830. Cfr. Monchamp, *op. cit.*, 55-56.

¹⁸⁾ Zoon van Hubert Dirix en Maria Elisabeth Happaers, trad in het seminarie van Luik; toen het gesloten werd, studeerde hij bij zijn oom G. Happaers, deken van Landen († 28 juli 1817), kwam in het Luikse seminarie terug op 29 maart 1830, ontving de mindere orden en het subdiaconaat op 18 december 1830, het diaconaat op 26 februari 1831. Cfr. A. Tits, *Notice sur le R. P. Dirix*, in *Journal historique et littéraire*, X, 1843, 114-117; A. Drieghe, *P. Lambertus Dirix*, in *Limburg*, VII, 1925-1926, 49-53, 156-161, 163-193; D. van Wely, *Het „Bestuur” van de provincie Germaniae inferioris tussen de jaren 1796-1858*, in *Neerlandica Serafica*, XXIII, 1953, 194, 197, 199, 222, 236, 238, 240-251, 362-372.

autrement, qu'on ne lui fasse pas tronquer sa philosophie. Si Rolduc peut fournir au Grand Séminaire une bonne vingtaine de bons philosophes en octobre prochain je serai content.

jusqu'au printemps dernier c.à.d. pendant 14 années à peu près que 600 francs du Séminaire, mais ayant leur table et le logement et le feu de la maison. Moi, je ne donnais pas



Gerard Ubaghs als hoogleraar te Leuven. Getekend door van Peteghem, gelithografeerd door Granzella te Brussel. Origineel formaat: 308 × 385 mm.

Mais je désire qu'il en reste de forts à Rolduc, pour monter l'année prochaine cette branche sur un excellent pied. Comment fait notre bon Mr Dirix?..." Mgr. van Bommel behandelt dan de netelige vraag van de salarissen, nu het lerarenkorps van Rolduc voltallig is: „Les professeurs en théologie n'ont touché

même tant à mes professeurs en Hollande au petit Séminaire ¹⁹⁾ parce que tout devait également sortir de la caisse de mon établissement, qui me coûtait deux mille francs et au delà: mon professeur de philosophie ne tou-

¹⁹⁾ Te Hageveld.

chait que 450 francs, et les élèves en théologie qui avaient passé de la philosophie chez moi, et à qui j'enseignais la théologie, faisant chez moi leur grand Séminaire gratis, se contentaient d'une gratification de 100 florins P.B. pour les services qu'ils rendaient à mon établissement. D'après cela et tout cela mûrement pesé, ne trouveriez-vous pas raisonnable, si je fixais provisoirement et tant que dureront ces grosses et accablantes dépenses:

Le traitement de mon cher Directeur à 900 francs	900
Celui de chaque Professeur ou Régent prêtre (excepté Mr Ubaghs qui a un traitement du gouvernement) ²⁰⁾ à 600 francs $\times 3 =$	1800
Celui de chaque régent, non-prêtre, ou plutôt obligé d'étudier encore sa théologie ²¹⁾ à 400 francs $\times 4 =$	1600
Celui de l'économe plus distrait de ses études et obligé de se consacrer à une besogne moins agréable à 500 francs	500
	4800 fr."

De confraters te Rolduc zijn dus ten getale van tien. Zij gebruiken het middag- en avondmaal met de studenten. Er is geen aparte surveillant, maar om de beurt moet iedere leraar gedurende een week als „hebdomadarius” het toezicht op de tucht waarnemen²²⁾, daarbij geholpen door enkele studenten der hogere klassen, die daarom de zwarte toog dragen en de naam van „subregent” krijgen. Mgr. van Bommel vraagt van de klasseleraars tweemaal per jaar een verslag over de vlijt en het karakter van ieder van hun leerlingen, nadat hun beoordelingen in de voltallige vergadering van directeur en leraren zijn besproken.

De studenten zijn 170 in getal. De bisschop geeft op 16 februari 1832 de volgende raadgevingen: „N'oubliez pas de mettre dans

chaque classe et dans chaque branche d'étude, les faibles à la remorque des médiocres et les médiocres à la remorque des forts; c'est le moyen de ne pas perdre un homme parmi les traînards. C'est d'ailleurs un moyen excellent de leur apprendre à pratiquer tous *actu* la vertu de charité, en se rendant mutuellement les services les plus importants et des services qui peuvent devenir éminemment utiles à l'Eglise. C'est par cette méthode d'enseignement mutuel en bon esprit de charité que j'ai fait réussir les études d'excellens prêtres, très fervens et devenus à force de travail très capables, et qui sans cela auraient dû retourner à la charue²³⁾ . . .”

De leraren willen de vasten onderhouden, maar van Bommel zet directeur Schrijen aan dat niet te gemakkelijk toe te staan, Ubaghs en Bellefroid zullen daarvoor zelfs de schriftelijke toestemming van de bisschop moeten vragen²⁴⁾. In ieder geval heeft de lange schooltijd²⁵⁾ de confraters uitgeput, want van Bommel schrijft op Goede Vrijdag, 20 april, aan de directeur: „Votre lettre m'a fait voir combien les vacances vous sont nécessaires; j'espère donc qu'elles vous profiteront; je me réjouis de vous voir arriver à Liège, et pour que nous puissions mieux causer, vous viendrez chez moi; une chambre vous attend. Je me réjouis beaucoup aussi de revoir le digne Monsieur Ubaghs, et tous autres Messieurs régens et même les élèves de Liège ou environs que doivent venir, si cela se peut, me dire un petit bon jour, tous ensemble au Séminaire ou chez moi . . .”

In juli, bij het naderen van het einde van het schooljaar, laat Dirix horen dat hij er aan denkt, in het een of ander klooster in te treden. Mgr. van Bommel²⁶⁾ vindt dat het beste noviciaat, dat hij kan maken, is nog een jaar te Rolduc te blijven; Dirix legt zich daar bij neer. Intussen heeft Ubaghs het eerste deel van een handboek van de logica volledig af-

²⁰⁾ Dirix, Bellefroid, Peters.

²¹⁾ Demal, Léré, Lonay, Nyssen.

²²⁾ Dit gebeurde zo in het groot-seminarie van Luik en is er thans nog gebruik.

²³⁾ De boerenstiel weer gaan uitoefenen. De meeste studenten behoorden tot de boerenstand.

²⁴⁾ Brief van Mgr. van Bommel de dato 8 maart 1832.

²⁵⁾ Er bestond toen geen kerstvakantie.

²⁶⁾ Brief van 5 juli 1832.

gewerkt ²⁷⁾). De prijsuitdeling stelt de bischop vast op 23 en het begin van de vakantie op 24 augustus, opdat de studenten het volledig octaaf van Maria-Hemelvaart te Rolduc zouden doorbrengen. Hij wenst een stel schriftelijke examens zelf nog eens door te kijken: „Je serais curieux de voir les compositions ²⁸⁾ des 5 premiers de chaque classe en thème et version, et pour la 2e et 1ère ce qu'ils ont fait de leur propre cru. Item de celle en religion. Que les noms y soient lisiblement écrits” ²⁹⁾). En op 2 augustus laat hij weten: „J'ai dit . . . que j'approuvais de voir imprimer la liste des prix. Quant aux examens, on pourrait indiquer les sujets sur lesquels ils ont roulé, et peut-être avoir l'extrême franchise de dire que l'on se propose de les rendre publics une année suivante, et que s'ils ne l'ont pas été cette année, ce n'est pas que les élèves n'aient fait des progrès étonnans, mais parce que faute de bonnes premières études les cours n'étaient pas encore régulièrement formés . . .” Een verslag over het schooljaar werd inderdaad gedrukt ³⁰⁾).

Mgr. van Bommel is met zijn vicaris-generaal Barrett aanwezig op de prijsuitdeling van 23 augustus, hij bepaalt, dat een vijftal studenten in de wijsbegeerte (niet de beste zoals wij hoger gezien hebben) naar het grootseminarie van Luik mogen overgaan voor het volgen van de theologische cursus. Dit is een eerste, alhoewel niet volledig rijpe vrucht van het onderwijs te Rolduc.

Bij de opening van het nieuwe schooljaar stuurt Mgr. van Bommel op 1 oktober 1832 een lange brief aan het gezamenlijke lerarenkorps te Rolduc, plus een begeleidend schrijven aan directeur Schrijen. De eerste brief zegt namelijk: „Nous avons lu avec attention vos règles, celle qui concerne le Directeur seul, et celle qui vous concerne tous dix et nous les confirmons aujourd'hui”. Reeds tijdens het eerste schooljaar hoorden we spre-

ken van „la règle”, het waren voorlopige bepalingen die nu in een geschreven tekst vastgelegd zijn ³¹⁾). Iedere dag zullen directeur en leraren een gezamenlijke meditatie van een half uur houden, tweemaal per week hebben zij een geestelijk colloquium waarin men o.m. elkaar op zijn tekortkomingen wijst, men mag geen uitnodigingen om buitenshuis te eten aannemen noch roken tijdens het schooljaar, onder de confraters moet de beste verstandhouding heersen. Mgr. van Bommel commentariëert die punten en vraagt dat de studenten slechts in uitzonderlijke gevallen en dan zonder te gaan zitten een bezoek aan de leraren op hun kamer zouden brengen, dat vooral in de hoogste klassen de studenten moeten gevormd worden om in het publiek te lezen en voor te dragen, de vorming tot de gewijde welsprekendheid noemt hij „la vraie gymnastique ecclésiastique”.

De brief aan de directeur bevat wenken van praktische aard voor de studenten: „Nous leur recommandons de nouveau, mais particulièrement à ceux qui ne viennent que d'arriver, la tempérance les trois premières semaines, nous les prémunissons contre l'excès d'appétit que le bon air de Rolduc leur fera éprouver, mais qui est funeste, dans ce nouveau genre de vie sédentaire, à ceux qui l'écoutent trop, et surchargent tous les jours un peu leur estomac . . . N'oubliez pas de proclamer: 1^o que désormais les bourses s'accorderont de préférence à ceux qui ont fait les premières classes à Rolduc et qui en auront besoin, 2^o qu'elles s'accorderont très rarement aux élèves des deux premières classes, 3^o qu'elles devront s'accorder tous les ans c.à.d. que ceux qui en sont nantis devront mériter de les conserver en entier ou en partie.”

II. Uitbreiding en halve vernieuwing (1833—1837).

In maart 1833 doet zich een moeilijkheid voor, alle Belgen worden voor het leger op-

²⁷⁾ Brief van 12 juli 1832.

²⁸⁾ Schriftelijke examens.

²⁹⁾ Ongedagtekende brief, waarschijnlijk einde juli 1832.

³⁰⁾ *Seminarii Leodiensis sectio altera. Exercitationum ordo, exeunte anno scholari 1831-1832*, 8 blz.

³¹⁾ Het klein-seminarie van Sint-Truiden bezit een exemplaar van dit reglement.

geroepen ³²⁾, vrijstelling is slechts voor de studenten in de godgeleerdheid voorzien. Mgr. van Bommel beslist dan, de studenten der hogere klassen van Rolduc, die in aanmerking komen voor de dienst, als dusdanig te doen registreren, omdat het godsdienstondericht in die klassen werkelijk als theologie bestempeld mag worden. Het moet voortaan als „cour théologique de religion dogmatique et polémique” betiteld worden, met *polémique* is de apologetica bedoeld. Om die lessen nog te versterken en er speciaal te geven aan de studenten die de toog reeds dragen, krijgt het lerarenkorps een elfde man bij: Arnoldus Pieter Tits, geboren te Aalst bij Sint-Truiden op 14 september 1807 ³³⁾, priester gewijd te Luik op 12 augustus 1832, sedertdien onderpastoor te Visé. Mgr. van Bommel schrijft over hem: „Je crois qu'étant foncièrement bon enfant, et d'un excellent caractère, il se laissera facilement façonner à cette solide et tendre piété par vous tous” ³⁴⁾. Bernard Antoon Pothast, die hem later als student zal kennen, zal inderdaad getuigen: „Il est bon, doux, cause à la place avec les élèves” ³⁵⁾. Zijn biograaf zal van hem zeggen: „Sa parole n'était pas brillante, elle n'avait pas même ordinairement cette noble mais sévère élégance qui charme sans distraire, mais elle était facile, abondante et animée” ³⁶⁾.

Tijdens de vakantie op Paas dinsdag, 9 april, houdt Mgr. van Bommel een bijzonde-

re wijding (*extra tempora*) in zijn privékapel en verheft Lonay en Renardy tot het priesterschap. Bij het einde van het schooljaar hadden ditmaal de examina op plechtige wijze plaats volgens een gedrukt programma der onderwezen vakken, van 17 tot 20 augustus. Op 21 augustus vond in de kerk van Rolduc een grootse wijdingsplechtigheid plaats: Mgr. van Bommel gaf de kruinschering aan 46 kandidaten die de wijsgerige studies hadden beëindigd, onder meer aan de latere leraren van Rolduc: Petrus Franciscus Coumans, geboren te Weert op 16 oktober 1813 ³⁷⁾, Christiaan Antoon Heuvels, geboren te Maastricht op 12 april 1816 ³⁸⁾; Jan Lambert Knuts, geboren te Herck-St-Lambert op 28 augustus 1811 ³⁹⁾; Lambert Willem Vanderrijst, geboren te Tongeren op 10 februari 1814; de drie eersten hadden twee jaar, de laatste slechts één jaar wijsbegeerte gestudeerd. Ludovicus Hubertus Rutten, de latere stichter der Broeders van Maastricht, ontving ook na twee jaar filosofie de kruinschering ⁴⁰⁾; de leraren Demal en Nyssen werden diaken, Léré priester gewijd.

Een nieuwe leraar bezette bij het begin van het schooljaar 1833—1834 de leerstoel der retorica. Augustus Bellefroid had de wens te kennen gegeven, zich aan een meer actief apostolaat te wijden. Gedurende vier jaar zal hij preken te Luik en elders, tot hij op 8 december 1837 te Drongen in het noviciaat der Jezuiten zal opgenomen worden, hij zal als overste van het klooster te Verviers sterven op 20 oktober 1847 ⁴¹⁾. Hij werd te Rolduc vervangen door zijn oudere broer Henricus Lodewijk Matheus, geboren

³²⁾ Tot in 1839 bleef het Belgische leger op oorlogsterkte, d.w.z. 80.000 man, zoals de wet van 30 december 1831 het bepaalde, en dat op een bevolking van slechts 3½ miljoen.

³³⁾ Zoon van Joris Tits en Anna Verbois. Hij volgde de humaniora op het college te Sint-Truiden van 1820 tot juni 1825, toen het college door de regering gesloten werd; studeerde dan op eigen gelegenheid de wijsbegeerte, ging in 1828 bij pastoor Smets van Tilleux met nog andere jongemannen theologische lessen volgen en bood zich in het seminarie van Luik aan bij de heropening in maart 1830. — De tekst van de Franse lijkrede door P. de Ram in *Annuaire de l'université catholique de Louvain*, XVI, 1852, 171-194; de lijst van zijn werken in *Bibliographie académique*, Leuven, 1884, 123.

³⁴⁾ Ongedagtekende brief.

³⁵⁾ La place = de speelplaats. *Autobiographie* van Pothast (handschrift in het archief van Rolduc), 28.

³⁶⁾ N. Lafôret, *La vie et les travaux d'Arnold Tits*, Brussel, 1853 (met portret), 26-27. De geboortedatum op blz. 5 aangegeven is onjuist.

³⁷⁾ Zoon van Petrus Coumans en Elisabeth Nies.

³⁸⁾ Zoon van Gaspar Heuvels en Maria Collard.

³⁹⁾ Zoon van Lambertus Knuts en Maria Agnes Jans.

⁴⁰⁾ Cfr. *Uit de herinneringen van Mgr. L. H. Rutten*, in *Publications de la Société historique et archéologique dans le Limbourg à Maastricht*, LX, 1924, 43.

⁴¹⁾ Drongen (Truncinium), Oude Abdij, *Album noviorum*, 1832-1842, 125: „Ego Augustus Bellefroid... vitae melioris flagrans desiderio, ad Societatem Iesu aspiravi, in quam a R. P. Petro Van Lil, Praeposito Provinciali Provinciae Belgicae, admissus sum, die vigesima nona octobris anni 1837; ad domum probationis veni die trigesima novembris ejusdem anni. Examinatus fui a

in 1800, priester sedert 1827 ⁴²⁾, ere-kanunnik ⁴³⁾ van de Luikse kathedraal sedert 1831, wat elders een moeilijke situatie zou veroorzaakt hebben, maar niet te Rolduc, waar de grootste eenvoud en broederlijkheid onder de confraters heerste. Pothast zal hem beschrijven als: „une taille au dessus de la moyenne, est assez rondelet, a un air grave et distingué, donne toujours, lui seul, aux rhétoriciens le titre de Monsieur, ... tandis que l'usage le réserve aux philosophes” ⁴⁴⁾).

In november 1833 werd de retraite gepredikt door twee Redemptoristen, von Heid, een Duitser, en Bercet, uit Tirol. Die congregatie had een klooster met noviciaat geopend te Sint-Truiden op 24 mei 1833. De retraite was de oorsprong van de roeping van een student uit Rolduc, Frans Mathias Poilvache, die op 29 september 1834 in het noviciaat trad en in geur van heiligheid stierf ⁴⁵⁾. Aldus begon Rolduc zijn traditionele rol van niet alleen roepingen aan de seminaries maar ook aan de kloosters te verschaffen.

In februari 1834 werd dank zij de zorgen van Mgr. van Bommel een preekstoel ge-

plaatst in de kerk van Rolduc ⁴⁶⁾; de bisschop schrijft ook ⁴⁷⁾, dat een zekere Erens zich mag aanbieden voor het subdiaconaat, er is hier sprake van Jan Erens, geboren te Valkenburg op 25 juni 1810 ⁴⁸⁾, die te Rolduc de fysica is komen doceren, terwijl hij de theologische lessen van professor Tits volgt. Op 15 juli schrijft Mgr. van Bommel aan Schrijen: „Je donnerai volontiers la Confirmation comme l'année dernière. Item la tonsure, item ordres à ceux de nos Messieurs que vous croirez disposés et qui le désirent, pourvu que vous fassiez tous les préparatifs, examens, titre etc., retraite. J'accorde dispense à qui en a besoin, pour autant que je le puis, *unius anni*.”

Zoals voorzien had op 19 augustus 1834 in de kerk van Rolduc wederom een grote wijdingsplechtigheid plaats: onder de 31 die de kruinschering ontvangen, zijn er twee die later leraar te Rolduc zullen zijn: Lodewijk Mansion, geboren te Hoei op 26 januari 1814 ⁴⁹⁾ en Bartholomeus Neyens, geboren te Gerdingen op 12 januari 1810 ⁵⁰⁾. Erens ontvangt het diaconaat; Demal en Nyssen het priesterschap, alsook een zekere Pieter Mommen, afkomstig uit Aken, die te Luik aan het groot-seminarie gestudeerd had en er na de grote vakantie professor wordt.

Ubaghs vertrekt als hoogleraar naar de katholieke universiteit welke te Mechelen op 4 november geopend, maar het jaar daarna naar Leuven overgeplaatst wordt. Hij werd bevorderd tot ere-kanunnik van Luik in 1837 en tot doctor in de godgeleerdheid in 1839. Sommige van zijn leerstellingen werden reeds in 1843 door het H. Officie afgekeurd, een positieve veroordeling volgde in 1861, Ubaghs

R. P. Carolo Franckeville, Rectore domus Probationis Trunciniensis, juxta examen generale Societatis Iesu et diplomata Apostolica Pauli III et Pii VII; constitutionesque servare desidero, et nominatim quae ad obedientiae et animi promptitudinem ubique et quavis in re pertinent... Ita actum est Truncinii, in domo Probationis Societatis Iesu, die octava Decembris anni Domini 1837”. Hij deed zijn geloften op 12 december 1839 in het Jezuïetencollege te Namen en bleef daar tot in 1841, wanneer wij hem als socius van de novicenmeester te Drongen terugzien, in 1841-1842 verblijft hij in het klooster te Bergen, in 1844-1845 in het Jezuïetencollege te Brussel, in 1846-1847 in het klooster te Verviers.

⁴²⁾ Hij studeerde ook de humaniora en de wijsbegeerte onder leiding van zijn oom, kanunnik Jacobus Lodewijk Bellefroid. A. Pirenne, *Notice sur M. le Chanoine Bellefroid*, in *Journal historique et littéraire*, XXVI, 1859-1860, 368-372; Monchamp, *op. cit.*, 26-27.

⁴³⁾ In België resideren de titulaire kanunniken in de bisschoppelijke stad en verzorgen er iedere dag het koorgebied in de kathedraal; de ere-kanunniken hebben dezelfde eretekens, maar kunnen elders werkzaam zijn en hebben geen koorverplichting, zij krijgen dus met de benoeming een hoge onderscheiding, terwijl de titulaire kanunniken meestal hun benoeming ontvangen als einde van hun loopbaan.

⁴⁴⁾ *Autobiographie* van Pothast, 21; cfr. ook blz. 25.

⁴⁵⁾ J. Janssen, *François Mathias Poilvache*, in Rolduc's Jaarboek, IV, 1924, 61-67. Volgens H. Mosmans, *Het Redemptoristenklooster te Wittem*, Roermond, 1936, 23, zou professor Dirix er ook aan gedacht hebben Redemptorist te worden, alvorens hij zijn keuze op de Minderbroeders liet vallen.

⁴⁶⁾ Brief van Mgr. van Bommel de dato 3 februari 1834.

⁴⁷⁾ Op 12 februari 1834.

⁴⁸⁾ Zoon van Gerard Erens en Maria Anna Hartmans. Te Luik, op het groot-seminarie studerende, had hij de kruinschering ontvangen op 1 maart en de mindere orden op 12 augustus 1833.

⁴⁹⁾ Zoon van Gabriel Mansion en Deodata Goffart. Bij de opening van Rolduc opgenomen als leerling van de retorica, hij deed dus twee jaar wijsbegeerte.

⁵⁰⁾ Zoon van Leonard Neyens en Gertrudis Weltkens. Wij vermoeden dat Mansion en Neyens hun volledige theologische studies te Rolduc deden.

nam ontslag in 1865, hij stierf te Leuven op 15 februari 1875.

Te Rolduc wordt Ubaghs opgevolgd door Tits, deze krijgt dezelfde staatswedde maar

op 25 oktober 1808, te Luik op 12 augustus 1832 priester gewijd⁵¹⁾ en tot kapelaan benoemd in de Sint-Nicolaas-parochie te Luik. Dirix was wederom ziek geworden en werd



Arnold Tits als hoogleraar te Leuven. Gedrukt door Simonau en Toovey te Brussel voor het boek van N. Laforêt, *La vie et les travaux d'Arnold Tits*, uitgegeven te Brussel door Goemaere in 1853. Origineel formaat: 85 × 133 mm.

moet er een deel van afstaan om andere leraars te betalen. Jan Michel Gotale arriveert te Rolduc om de theologische lessen van Tits over te nemen. Hij was geboren te Bovigny

als professor der filosofie vervangen door

⁵¹⁾ Hij had de mindere orden en het subdiaconaat ontvangen op 18 december 1830, het diaconaat op 17 december 1831.

Lonay, waarvan Pothast zal schrijven: „Il chante au ténor et joue des timbales et de la grosse caisse. Il y a quelque chose de distingué dans sa personne et ses manières” ⁵²⁾). Nyssen gaat van de derde Latijnse naar de poësis over. „Pendant la classe — zo zal Pothast verhalen ⁵³⁾ — il faisait souvent des contorsions de tête, se cachait la figure dans son livre en disant: diable, diable. Nous entendions cela. Longtemps après, devenu curé, il a été mis dans une maison de santé, souvent la camisole de force au corps”.

Peters gaat van de vijfde naar de derde latijnse over, op 27 augustus wordt tot leraar van de vijfde benoemd Albertus Morren, geboren te Peer op 22 februari 1799 ⁵⁴⁾, priester gewijd te Mechelen op 26 augustus 1822, onmiddellijk daarna tot sub-regent aan het toen bestaande klein-seminarie te Sint-Truiden benoemd, de laatste dag van 1823 vertrok hij naar Roermond, waar hij als leraar in de klassieke talen optrad bij de opening van het koninklijk college, met Pasen 1828 kreeg hij een borstziekte en trok zich terug bij zijn familie te Peer, waar hij vanaf 27 augustus 1834 de functie van kapelaan waarnam tot aan zijn benoeming te Rolduc. Pothast zegt over Morren: „Il soignait sa santé outre mesure, et avait un paravent contre sa porte. Il était sérieux, peu abordable” ⁵⁵⁾).

Mgr van Bommel schrijft aan Schrijen op 22 oktober betreffende Dirix: „Je vous renvoie notre excellent Prof. D. qui vient de passer quelques jours chez moi. Il se remet, mais il doit être tenu avec une grande sévérité à sa règle que voici: l'exemption du bréviaire, *quoad obligationem*, item des lois du

jeûne et de l'abstinence jusqu'à nouvel ordre, que moi-même je me réserve de donner. Point de travail fixe ni théologique, ni philosophique, ni littéraire, mais de temps à autre une petite leçon ou une petite instruction, ou une petite exhortation de piété par forme d'amusement, soit que ce soit à ces Messieurs qui enseignent, ou à l'une ou l'autre classe. Très peu parler même aux moments où le silence n'est pas de précepte, mais beaucoup rire aux anges invisibles et visibles de la maison. Se promener souvent, sans fatigue, bien manger, et dormir, dix heures de suite sans se réveiller. Se tenir sous la plus stricte obéissance de Mr le Directeur, représentant la personne même de St François . . .” Uit dit laatste hoort men, dat Dirix nog steeds in het klooster wil treden en aan de in België herrezen orde der Minderbroeders denkt, sedert 3 december 1833 is hun klooster in Sint-Truiden heropend. Op 13 december herhaalt Mgr. van Bommel aan Schrijen op humoristische toon: „Je vous prie de surveiller toujours comme un très mauvais gamin ce Professeur Dirix, j'apprends qu'il n'est guère plus sage qu'avant les vacances lorsque je suis venu le redresser *ex plenissima potestate nostra ordinaria et extraordinaria*. Il faut de temps en temps le citer et le faire comparaître devant votre conseil, et charger Mr le chanoine official ⁵⁶⁾ d'instruire la cause. Il ne faut pas abandonner ainsi cet homme à lui même. Vous savez qu'à son passage par ici, il méditait le joli coup de se pendre par le milieu du corps à une corde ⁵⁷⁾, or ça Messieurs, il faut être fort pour faire pareille opération: qu'il produise des certificats de capacité dûment visés et conditionnés par qui de droit!”

Uit de brieven van de bisschop vernemen we in februari 1835 ⁵⁸⁾, dat het doksaal in orde gebracht wordt en dat er een orgel gaat geplaatst worden, en in maart dat er al een hele reeks Rolduciens op het groot-seminarie zitten: „J'ai examiné hier et admis au sous-

⁵²⁾ *Autobiographie*, 28

⁵³⁾ *Ibid.*, 20.

⁵⁴⁾ Enige zoon uit het tweede huwelijk van Jan Jacob Morren met Maria Elisabeth Schrijen (cfr. *supra*, noot 6). Hij studeerde de humaniora eerst aan het Latijns college te Meerhout, daarna aan het klein-seminarie te Luik, de filosofie en theologie aan het groot-seminarie aldaar. De gegevens over hem hebben wij geput uit zijn talrijke eigenhandig geschreven nota's over zijn familie, welke in de pastorie te Peer berusten. Albert Morren meende zelf dat zijn familie verwant was met de — thans heilige — Thomas Morus uit Engeland.

⁵⁵⁾ *Autobiographie*, 27. Ten onrechte geeft Pothast hem de voornaam Arnaud.

⁵⁶⁾ Kanunnik Bellefroid, die als officiaal, d.w.z. kerkelijk rechter tegen Dirix zou moeten optreden!

⁵⁷⁾ Het Sint-Franciscuskoord: minderbroeder worden.

⁵⁸⁾ Brief van 12 februari.

diaconat le cours de Bosard, ils ont tous bien satisfait en général et quelques-uns en particulier entre autres: Bosard lui-même, Theunissen, Foppet etc., et tous ont bonne mine, mine de vocation à l'épreuve. Comme cela doit vous encourager. Encore un peu et tout Liège sera peuplé de Rolduciens" ⁵⁹⁾).

Met de Paasvakantie verlaat Dirix Rolduc, hij treedt in het noviciaat der Franciscanen te Sint-Truiden op 26 april 1835, reeds tijdens zijn noviciaat wordt hij belast met lessen in wijsbegeerte en godgeleerdheid aan de fraters, hij wordt op 11 april 1840 gardiaan te Sint-Truiden en op 2 augustus 1842 eerste provinciaal van de Belgische provincie, maar sterft op 5 maart 1844.

Op 30 april 1835 kondigt Mgr. van Bommel een bezoek van meerdere dagen te Rolduc aan, waarvan hij zelf de dagorde vaststelt: „Je vous annonce mon arrivée chez vous (sans solennité) venant de Bruckhausen, le 6 juin au soir. Le lendemain, grand jour de la Pentecôte, je communierai la jeunesse à ma messe basse et confirmerai après cette messe ceux qui se présenteront, mais des élèves seulement ou gens de la maison. Après mon déjeuner, j'assisterai pontificalement à la grand Messe, Vêpres à 4 h. Le 2d jour de pentecôte je célébrerai pontificalement et vous pourrez inviter M.M. le doyen et le Curé d'Afden à faire archidiacons. J'espère que les orgues iront, il le faut. L'église pourra être ouverte au public. Le soir grand salut à 5 h. Le 3e jour vous inviterez à diner tous les Curés du Canton de Kerkrade (en mon nom). Cette réunion sera uniquement d'ecclésiastiques. C'est le 3e jour que je visiterai la maison en détail, église, classes, dortoirs, cuisine, cave et grenier. Je passerai tout en revue. Faites-en un programme d'avance."

Mgr. van Bommel wijdt Erens tot priester te Luik op 16 augustus en komt dan weer naar Rolduc om een deel van de examens op 18 en 19 augustus bij te wonen en de prijsuitdeling op 20 augustus voor te zitten. Die dag zullen enkele geestelijken en de burge-

meester in zijn privé-appartementen het middagmaal gebruiken, de bisschop wenst niet meer een groot diner met leken, en zelfs dames, zoals het de vorige jaren gebeurd was, want dat gaf aanleiding tot protocollaire moeilijkheden.

Sedert het begin van het schooljaar 1835—1836 werden enkele taallessen waargenomen door Eugene Linden, te Malmedy op 4 december 1813 geboren, bij de opening van Rolduc ingeschreven als student in de wijsbegeerte, en die er misschien ook theologische studies deed. Mgr. van Bommel dringt er op aan, dat te Rolduc zoveel mogelijk studenten twee jaar wijsbegeerte zouden studeren, slechts twaalf zullen zich met één jaar mogen tevreden stellen. Om het tweede jaar interessanter te maken zal er een inleiding tot de H. Schrift en christelijke archeologie gegeven worden, terwijl de traktaten *de conscientia* en *de legibus* ook van theologisch standpunt zullen uitgelegd worden, zodat zij in het groot-seminarie nog amper hoeven gestudeerd te worden ⁶⁰⁾. Mgr. van Bommel voelt het terecht als onaangenaam, dat in de theologische cursus sommige onderwerpen herhaald worden, die reeds in de wijsbegeerte op een andere manier werden besproken. Ook zullen er gedurende de studie der filosofie publieke disputen moeten plaats hebben, onder leiding van professor Tits, die zichzelf — volgens de bisschop — nog veel meer in de dialectiek en welsprekendheid moet oefenen ⁶¹⁾. Frans Jozef Andries Klausener, geboren te Borcette (Burtscheid) op 16 juli 1815, die de wijsbegeerte beëindigd heeft, wordt ineens naar de theologische faculteit van Leuven gestuurd ⁶²⁾.

In zijn nieuwjaarsbrief van 1836 aan directeur en leraren dringt Mgr. van Bommel aan op het stipt navolgen van het reglement, dat door allen vrijwillig was aangenomen: „Mon-

⁵⁹⁾ Brief van 23 oktober 1835.

⁶¹⁾ Brieven van 5 november 1835 en 6 januari 1836.

⁶²⁾ Brief van 4 december 1835. — Heuvels en Knuts schijnen twee jaar theologische studies te Rolduc gedaan te hebben, treden te Luik in het groot-seminarie op 1 oktober 1835, ontvangen de mindere orden en het subdiaconaat op 19 december 1835. Klausener ontvangt de kruinschering, de mindere orden en het subdiaconaat te Luik op 6 augustus 1836.

⁵⁹⁾ Brief van 20 maart.

sieur le Directeur doit ... voir s'il est observé en tous points, et y ramener ceux qui par oubli par distraction ou autrement s'en seraient écartés", te gemakkelijk wordt de toestemming om van het reglement af te wijken door de oudere leraren gepresumeerd, zonder ze aan de directeur te vragen. In een aparte brief aan de directeur spreekt hij over de ziekte van regent Roersch, het is Josephus Benedictus Roersch, geboren te Roermond op 30 december 1801, priester sedert 1825, kapelaan te Stein en in 1829 te Roermond, in 1832 rector van de Munsterkerk aldaar. Hij schijnt speciaal naar Rolduc te zijn gekomen om geschiedenis en aardrijkskunde te doceren. Mgr. van Bommel blijft zijn belangstelling voor alle klassen bewaren, hij schrijft aan de directeur op 30 januari 1836: „Je désire que les compositions des trois premiers de chaque classe du mois de février soient écrites toutes sur papier de même format, pour que je puisse les faire brocher et les conserver, afin de comparer année avec année. Il me faut ainsi deux compositions (les grandes) une de février et l'autre de juillet. Et chaque élève doit écrire son nom au haut, avec la date, et sa classe. Outre les 3 premiers *tres viri primi*, il me faut le travail d'un du *medium* arrangé de la même manière”.

De bisschop wil te Rolduc ook een kweekschool voor onderwijzers vestigen, een „école normale” zoals men in België zegt. Paulus Dominicus van Laer, geboren te Heijthuisen op 18 oktober 1805, priester gewijd te Luik op 18 december 1830, kapelaan te Cortessem en te Hasselt in 1832, leraar aan het college van Weert op 23 maart 1834, is van Weert naar Rolduc gekomen om de voorbereidende maatregelen te treffen, hij wordt tot directeur van de nieuwe inrichting benoemd, onder de algemene leiding van Schrijen, aan wie van Bommel op 1 mei 1836 schrijft: „Encouragez beaucoup l'excellent Mr van Laer, il y a en lui tout ce qu'il faut pour atteindre le vrai but: il comprend l'oeuvre à fond et les qualités extérieures qui lui manquent encore viendront s'il s'applique constamment à les acquérir”. De reeds hoger vermelde Christiaan Heu-

vels wordt als medehelper aan van Laer toegewezen. Deze ontvangt een wedde van 800 fr. per jaar, Heuvels van 500 fr. De normaalschool wordt ondergebracht in de bijgebouwen aan de zuidzijde van de kerk, er worden slechts kleine wijzigingen in aangebracht ⁶³).

In een brief van Mgr. van Bommel van 13 juni vinden we mijnheer Mansion vermeld, ook reeds hoger genoemd; hij doceert wiskunde en natuurkunde. Pothast zal hem beschrijven als: „très petit de taille, au point de traîner la chasuble contre les talons” ⁶⁴). Heuvels ontvangt het diaconaat te Luik op 6 augustus. De prijsuitdeling heeft plaats op 21 augustus, studenten houden een Latijnse en een Franse redevoering. Buiten de gewone prijzen had Mgr. van Bommel persoonlijke beloningen uitgeloofd tot bekroning van „ouvrages des élèves ... compositions extraordinaires”, d.w.z. bijzondere opstellen die de studenten naar eigen keuze gemaakt hadden ⁶⁵). Men bemerkt steeds zijn pogingen om opstellen voordrachtskunst bij de studenten hoog te houden.

Bij de opening van het schooljaar 1836—1837 zijn er 354 studenten te Rolduc, 31 in de normaalschool ⁶⁶), een vijftigtal nieuwe studenten in de humaniora. De jezuïet Jan-Baptist Boone preekt de retraite ⁶⁷). Linden en Mansion ontvangen het subdiaconaat te Luik op 21 december 1836, terwijl de reeds vermelde Knuts, die nog op het groot-seminarie is, priester wordt gewijd ⁶⁸). Op 29 januari schrijft Mgr. van Bommel aan Schrijen: „Mr Knuts a fait son voeu en mes mains avant de partir. Ménagez-le car il me paraît d'un

⁶³) Brief van Mgr. van Bommel van 1 juni 1836. De bisschop noemde die bijgebouwen „ce scandaleux bâtiment”, reeds in 1832 (ongedagtekende brief) en 1833 (brief van 17 juli) had hij er over gesproken om ze af te breken en iets nieuws te bouwen, maar het geld ontbrak steeds. Cfr. *Rolduc 1843-1943*, Rolduc, 1948, 95.

⁶⁴) *Autobiographie*, 21.

⁶⁵) Brief van Mgr. van Bommel van 25 juli 1836.

⁶⁶) Brief van Mgr. van Bommel van 4 november, waarin de bisschop vraagt of die 31 in de 354 begrepen zijn. Het antwoord kennen wij niet. Cfr. *Ouverture de l'Ecole normale à Rolduc*, in *Journal historique et littéraire*, III, 1836-1837, 40, 573.

⁶⁷) Brief van Mgr. van Bommel van 30 oktober.

⁶⁸) En niet op 21 december 1835, zoals Pothast schrijft (*Autobiographie*, 27).

caractère ardent à faire le bien". Knuts komt naar Rolduc om door van Laer in de methode van de normaalschool gevormd te worden, want de bisschop denkt er over een dergelijke instelling in het Waals gedeelte van zijn bisdom, te Saint-Roch (Ferrières), op te richten⁶⁹⁾. Na de grote vakantie gaat Kunts inderdaad voor een tijd naar Saint-Roch, maar geeft er de vierde latijnse.

Op 13 augustus 1837 wijdt Mgr. van Bommel te Luik tot diaken Linden en Klausener, welke laatste twee jaar te Leuven colleges in de godgeleerdheid had gevolgd, maar er het normaal te verwerven baccalaureaat niet had behaald en daarom tot leraar te Rolduc benoemd werd om aldaar zijn studies voort te zetten. Op diezelfde dag wordt Heuvels priester gewijd.

Nog meer gewichtige veranderingen hebben te Rolduc plaats. Het gemeentebestuur van Tongeren vraagt aan Mgr. van Bommel een geestelijke aan te wijzen voor de vacante plaats van principaal aan het gemeentelijk college, de bisschop stelt Jan Erens voor, maar in zijn zitting van 26 september verworpt de gemeenteraad met algemene stemmen, behalve die van de burgemeester, die candidatuur en benoemt Jan Demal, van wie een schrijven wordt voorgelezen behelzende dat hij zal aannemen, mits de bisschop zijn goedkeuring geeft⁷⁰⁾. Demal is uit de streek, Erens niet, lokale invloeden hebben zich dus hier doen gelden. De bisschop stemt toe en wijst Erens aan als principaal van het college van Weert, waar het directeurschap ook juist vacant is. Schrijen en Erens voeren te Weert belangrijke besprekingen met het gevolg dat het stedelijk college praktisch een bisschoppelijke inrichting wordt⁷¹⁾. Erens zal als leraar in wiskunde en fysica te Rolduc terugkeren in augustus 1844, pastoor worden te Jabeek in 1846 en te Nederweert in 1852, alwaar hij zal sterven op 24 december 1879.

Demal, ere-kanunnik van Luik in 1862, zal eervol ontslag te Tongeren nemen in juli 1876⁷²⁾ en sterven op 18 april 1878. Te Rolduc werd hij in de vierde latijnse door Morren vervangen en een nieuwe kracht, de reeds hoger vermelde Neyens, trad in de vijfde op. Pothast zal enkele voorbeelden neerschrijven van het slechte Frans, dat door de laatste gesproken werd: „A la méditation: Il faut que je m'en aille, car si je m'en aille pas . . . Parlons d'un grand chien, c'était quelqu'un . . . Ou telle autre gaucherie: Mon enfant, pourquoi êtes-vous triste? C'est que mon grand-père vient de mourir. Ah! C'est bien . . .”⁷³⁾.

Joannes Henricus van Oyen, geboren te Helden op 8 september 1816, bij de opening van Rolduc in de vierde latijnse aangenomen, Joannes Jacobus Herman, geboren te Wandre op 24 februari 1816, te Rolduc in 1832 in de derde ingeschreven, Mathias Theunis geboren te Koersel op 14 december 1815, in 1833 te Rolduc in de poësis aangenomen, en Petrus Antonius Smeets of Smidts, geboren te Weert op 11 december 1815⁷⁴⁾, schijnen hun filosofische studies te Rolduc in augustus 1837 beëindigd te hebben, zij blijven er om bij het aanstaande schooljaar enkele lessen waar te nemen, terwijl zij zelf theologische lessen zullen ontvangen. Van Oyen vervangt Erens in het onderwijs van de fysica en de wiskunde;

⁷²⁾ *Ibid.*, deel XIV, fol. 119, zitting van 1 augustus 1876: „Mr le chanoine Demal après une carrière de près de 45 années a offert à Mgr. l'Evêque la démission de ses fonctions de directeur, se fondant sur son âge avancé et l'état précaire de sa santé occasionné par de nombreux et rudes travaux, démission qui a été acceptée. Pendant tout le temps que la direction lui a été conférée il n'a pas cessé de se distinguer par une aptitude hors ligne, par un zèle infatigable, par un dévouement sans bornes et par un désintéressement qui ne s'est jamais démenti. Il est incontestable qu'il a rendu les plus grands services à la jeunesse studieuse et que de ce chef il s'est acquis les plus justes titres à la reconnaissance générale . . .” Demal tekende op 14 november 1855 een artikel: *Quelques mots sur l'étude du grec dans nos écoles moyennes*, dat verscheen in *Journal historique et littéraire*, XXII, 1855-1856, 484-488, en een ander op 8 mei 1860: *Les Humanités*, *ibid.*, XXVII, 1860-1861, 72-82.

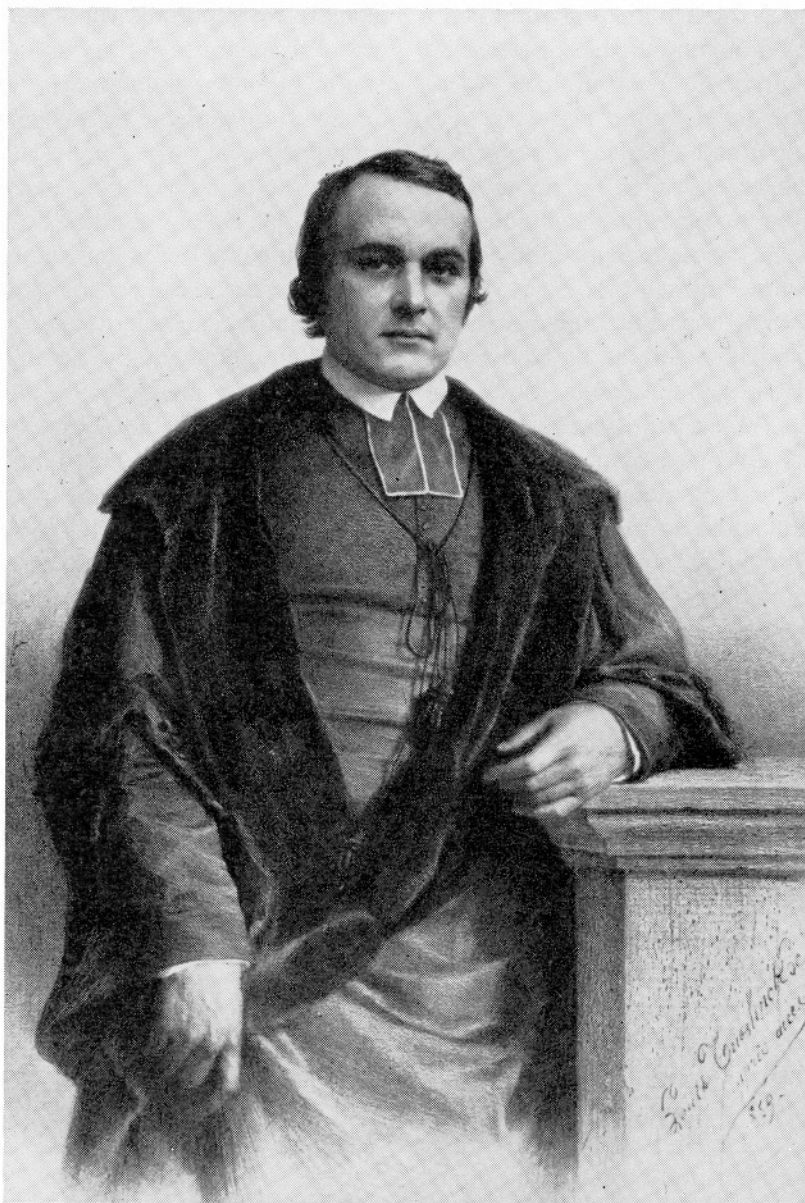
⁷³⁾ *Autobiographie*, 22. Neyens had de mindere orden en het subdiaconaat te Luik op 13 augustus 1837 ontvangen.

⁷⁴⁾ Respectievelijk zonen van Pieter van Oyen en Antonia Jozefa Cremers, van Adrianus Herman en Maria Bayard, van Joannes Theunis en Maria Bleux, van Pieter Leonard Smeets en Maria Gertrudis Leur.

⁶⁹⁾ Brieven van 4 november en 7 december 1836. Knuts had het diaconaat ontvangen op 6 augustus 1836.

⁷⁰⁾ *Gemeenteraadsverslagen van Sint-Truiden* (handschrift), deel IV, fol. 44.

⁷¹⁾ C. Sloots, *Haga Mariana*, Weert, 1948, 111-113.



Joannes van Oyen als hoogleraar te Leuven. Getekend en gelithografeerd door Louis Tuerlinckx, gedrukt door Simonau en Toovey te Brussel. Origineel formaat: 315 × 418 mm. Tuerlinckx, geboren te Mechelen op 31 december 1820, gestorven te Elsene op 21 maart 1894, heeft talrijke portretten van geestelijke waardigheidsbekleders uitgevoerd.

Pothast schrijft over hem: „Il était doux, calme, ne causait guère à table”, en over Herman: „Il est réservé, peu communicatif” ⁷⁵⁾.

⁷⁵⁾ *Autobiographie*, 21 en 25. De tekst der lijkrede van v. Oyen door P. de Ram, in *Annuaire de l'université de Louvain*, XXIII, 1859, 193-225; de lijst van zijn wer-

Het volledig beeld van het lerarenkorps van Rolduc bij het begin van het schooljaar 1837—1838 is dus het volgende (wij cursiveren de namen van de vijf die er sedert de

ken in *Bibliographie académique*, Leuven, 1884, 250-251; cfr. Monchamp, *op. cit.*, 50-52.

stichting zijn)⁷⁶): *Schrijen*, directeur, en *Renardy*, provisor; Tits en *Lonay*, leraren in de wijsbegeerte; Gotale, geeft theologische lessen aan de collega's die nog geen priester zijn en ook godsdienst aan de studenten; Bellefroid, *Nyssen*, *Peters*, Morren, Neyens, Léré, klasseleraren in de humaniora; Roersch, Herman, Linden, Smidts, Theunis, leraren in de moderne talen, de geschiedenis en de aardrijkskunde, slechts Roersch is priester; Klau-sener, Mansion, van Oyen, leraren in de wis-kunde en natuurkunde, nog geen priester; van Laer en Heuvels, aan de normaalschool. Er zijn 360 studenten, plus 42 in de normaal-school. De aanwezigheid van niet-priesters behoudt de traditionele geest van Rolduc. Met het afstaan van Demal en Erens begint Rolduc ook zijn rol als „foerier” van de andere onderwijsinstellingen van het bisdom.

III. Verwikkelingen (1838-1841).

Mansion wordt diaken en Linden priester gewijd op 10 maart 1838. Met de grote vakantie gaat hij als professor van de retorica en prefect der studiën over naar het Maria-Theresia College van Herve, dat op 15 oktober heropend wordt. Hij zal, professor van de retorica blijvend, directeur worden in 1853, in 1859 de wijsbegeerte doceren te Sint-Truiden en vanaf 1862 te Luik in de „Ecole normale des humanités”, hij sterft in die functie op 27 mei 1875. Te Rolduc werd hij vervangen door Jan-Baptist Janné, geboren te Cortessem op 23 mei 1816, als student in de wijsbegeerte te Rolduc ingeschreven in 1832⁷⁷), subdiaken sedert 13 augustus 1837.

Er ontstaat een incident met Gotale, hij is het schooljaar met de anderen begonnen, maar wil na korte tijd zijn ontslag nemen, om zich meer aan de studie te kunnen wijden. Mgr. van Bommel reageert op 20 oktober

1838 met een dubbele brief aan Schrijen, de eerste om aan Gotale te tonen, de andere als vertrouwelijk schrijven. In de eerste zegt de bisschop: „Mr Gotale doit donc en premier lieu considérer comme une très dangereuse et mauvaise tentation la pensée qui le préoccupe, ma voix ici doit être pour lui la voix de Dieu. Mr Gotale doit ensuite, et il y est tenu en vertu de ses engagements, suivre vos conseils pour le moment présent, sans s'occuper encore de son avenir, en continuant de remplir ses devoirs dans le cercle de ses attributions en vue de Dieu seul, si momentanément il n'y sent plus aucun goût. Et si après l'année révolue, les mêmes dispositions l'obsèdent encore, j'attache trop de prix à conserver un si bon prêtre pour ne pas prendre alors telles mesures que de besoin afin de concilier les intérêts de la maison avec les siens propres. Toute autre marche ne peut être que l'indication de l'homme ennemi, et je n'y souscrirai pas; mon devoir s'y oppose.”

Deze tekst is interessant, want hij maakt gewag van de belofte (ses engagements) die een leraar te Rolduc meer dan een gewone priester bindt tegenover zijn overste. In het vertrouwelijk schrijven lezen wij: „Entre nous, cher Directeur, vous voyez de nouveau dans l'exemple que nous avons sous les yeux l'extrême inconvénient de se singulariser, de faire, en communauté, autrement qu'un autre. Quand j'ai appris lors de mon dernier séjour, la manière tout-à-fait contradictoire dont Mr. Gotale s'appliquait aux études, à la lecture des pères et cette espèce d'affectation à dévorer des *infolio*, à s'ennuyer partout où il n'était pas question de science, je me suis dit: il y a là quelque chose qui ne tiendra pas longtemps; tout ce qui est insolite à ce point est dangereux, la tête tourne facilement, lorsqu'on sort du centre commun et qu'on se fait à soi-même son orbite; le trop d'études comme le trop d'exercices de piété s'évanouit souvent, par un secret amour propre qu'on ne sent pas, en une vaine fumée.” Gotale neemt aan nog een jaar te Rolduc te blijven.

Op 22 december ontvangen te Luik Herman en Theunis de kruinschering, de mindere or-

⁷⁶) P. Viseleur, *Annuaire du clergé catholique du royaume de Belgique pour l'an MDCCCXXXVIII* (volgens de gegevens op 1 oktober 1837), Brussel, 1838, 64-65.

⁷⁷) Hij trad te Luik in het groot seminarie op 1 oktober 1835, ontving de kruinschering op 19 december 1835, de mindere orden op 6 augustus 1836.

den en het subdiaconaat, Klausener het priesterschap. Op dat ogenblik heerst er op Rolduc een soort tyfus, twee studenten vallen als slachtoffer van de ziekte. Mgr. van Bommel schrijft: „Si une telle maladie se bornait à faire deux victimes, ce serait bien encore un

ligt directeur Schrijen ziek te bed, de bisschop schrijft dan aan professor Lonay ⁷⁹⁾, aan kanunnik Bellefroid ⁸⁰⁾ of aan het gehele leraarenkorps ⁸¹⁾. Nu komen er internationale moeilijkheden. Op 12 maart uit de bisschop in een brief aan Bellefroid zijn vreugde over

Waare Kweekelingen!

Uw brief getuigt niet alleen van uw voortgang
maar wel blydschap van uw oprechte gezondheid
en uwer gevoelens. Ik kon niet, hieten, overlangen,
of liever, zy hebt myne verwachting van overtuiging.
Ik zie met vreugde, dat godsdienst is deugd, pligt-
heut en ghy voor het welzijn van anderen, by uwer
bovenaan staan. Nu dat ghy mannen, die zich
voor de maatschappij verdienstelyk, en voor zichzelf
gelukkig zullen maken want waar dult een
goud is, dat brengt God's degen allerley vruchten
voort. Gaat dan voort u dier lezingen met
en meer waardig te maken: stijft ghevoegend
aan een vortende leermannet die zich ter belange
lor voor uw welzijn opofferen, en my in te midden
ontegenwoordigen: gaat voort, met uwe pligten
oprecht te behartigen, opdat ghy, gedurende uwe
verblyf, in de school de deugd, god's vrede in uwe
harten, moget genieten, waarvan de de deugd smaakt,
zo is de hoop, uw gehele leven lang zal byblyven
Ik bid voor u allen, en ghy voor my. Ontvaant myne
Lieve + G. G. Loo

Leide 24 January 1838

Mye stans 21 l' Ecole normale à Rolduc

Brief van Mgr. van Bommel aan de leerlingen van de Ecole normale, geschreven op 24 januari 1838. De enige Nederlandse brief in de correspondentie met Rolduc.

miracle dû à la protection de Marie. Je vous conjure d'être toujours plein de courage... J'ai été enchanté de voir nos Messieurs... L'ordination a duré jusque'à midi et 1/2 et a été magnifique." Later schijnt nog een derde student gestorven te zijn ⁷⁸⁾. In februari 1839

het geleidelijke herstel van Schrijen maar tegelijk zijn bekommernis vanwege het verdrag

⁷⁸⁾ Brief van 28 december 1838.

⁷⁹⁾ Brief van 1 maart 1839.

⁸⁰⁾ Brieven van 4 en 12 maart 1839.

⁸¹⁾ Brieven van 2 en 6 maart 1839.

dat aan Nederland een deel van Limburg zal afstaan en te Brussel in de Kamer in behandeling is: „... endurer ce que la main de Dieu semble nous préparer de peines et de chagrins... Ne raisonnons pas sur les effets d'une dissolution éventuelle et momentanée d'après les idées ordinaires appliquées à des circonstances ordinaires... il y a pour des circonstances extraordinaires des grâces de moment...”⁸²⁾. Mgr. van Bommel voorziet dus de mogelijke sluiting van Rolduc. Het verdrag wordt op 19 april getekend.

Op 11 augustus ontvangen te Luik Smidts en van Oyen de kruinschering, de mindere orden en het subdiaconaat, Herman en Theunis het diaconaat, Janné en Neyens het priesterchap. Schrijen wordt tot ere-kanunnik van de Luikse kathedraal bevorderd. Met de zomervakantie krijgt Gotale een rustige plaats als coadjutor te Lierneux. Hij studeert de Apocalyps, geeft ook aan verschillende jongens uit de plaats of uit de omtrek de eerste lessen, die het hen mogelijk maken naar een college of klein-seminarie te gaan. In maart 1852 neemt zijn pastoor ontslag en Gotale volgt hem op, hij laat grote herstellingswerken aan de kerk uitvoeren, treedt af in 1882. Hij verblijft dan eerst te Odeigne, maar in 1889 wordt zijn neef pastoor te Lierneux en gaat hij bij deze inwonen, hij sterft op 2 april 1892⁸³⁾. Ook Roersch verlaat Rolduc, hij is benoemd tot pastoor te Beek, hij zal gepromoveerd worden tot deken van Sittard in 1848, tot ere-kanunnik van Roermond in

1863, en sterven op 3 januari 1874. En Heuvels wordt tot directeur van het stadscollege van Venlo gekozen⁸⁴⁾. Daar neemt hij ontslag op 1 maart 1844⁸⁵⁾, wordt dan kapelaan te Margraten, directeur van het stadscollege te Roermond op 13 mei 1848, blijft daar tot juli 1851, wordt dan pastoor te Borgharen en te Amby, waar hij op 25 oktober 1869 geïnstalleerd wordt, in augustus 1888 wordt hij door kardinaal Lavigerie tot ere-kanunnik van Carthago benoemd⁸⁶⁾, hij sterft op 18 januari 1891. Als nieuwe leerkrachten komen te Rolduc aan: Lambertus Willem Vander-

⁸⁴⁾ De onderhandelingen tussen het gemeentebestuur van Venlo en Mgr. van Bommel waren natuurlijk reeds vroeger begonnen. Ziehier het besluit van de Gemeenteraad van Venlo in de vergadering van 14 oktober genomen: „De Raad Overwegende dat door het demissioneren van den onderwyzer Hueber, by de hoogere stadschool alhier, het dringend noodzakelyk geworden is om in de vervulling dezer vacature te voorzien, heeft goedgevonden en verstaan: als Regent met den rang van Directeur by de Stads hoogere School alhier, te benoemen den Eerwaarden Heer Heuvels, Roomsche Catholyk Priester, tot dus verre Directeur der normale school te Rolduc, om onmiddelyk in functie te treden. Voorts de Jaarwedde van voornoemden Directeur vast te stellen en te bepalen op vyftien honderd francs. En zal van deze benoeming onmiddelyk kennis worden gegeven aan hunne Excellentien Heeren Commissarissen des Konings te Maastricht”. (Oud archief Venlo, doss. nr. 1/B, Raadsnotulen en Besluiten, 1830-1850. — Welwillend medegedeeld door archivaris W. Hendriks.)

⁸⁵⁾ *Schrijven van Burgemeester en Schepenen van Venlo aan de Heer Heuvels*: „Venlo 20 Januari 1844. Wy hebben de Eer UwEerw. te berichten dat de inhoud Uwer missive van 30 December j.l. waarby UwEerw. te kennen geeft, dat na afloop van het eerste half Schooljaar 1843-1844 UwEerw. den post als Directeur van het stads college zal nederleggen, door ons aan den Stedelyken raad is medegedeeld. Dat de Stedelyke Regering onder dankbetuiging voor de bewezen diensten deze, door UwEerw. gegevene demissie heeft aangenomen, en UwEerw. als dan eervol uit de voorschreven betrekking ontslaat. Wy verzoeken UwEerw. de verzekering onzer hoogachting wel te willen aanvaarden. Burgemeester en Schepenen der Stad Venlo (get.) P. L. de Lom de Berg. Ter ordonnentie van derzelve (get.) de Secretaris Gallot.” (Oud Archief Venlo, doss. No 257, Berichten van den Magistraat, 1812-1850, Reg. nr. 73, Brief nr. 2717. — Welwillend door de heer W. Hendriks, archivaris, medegedeeld.)

⁸²⁾ Brief van 12 maart 1839 aan kanunnik Bellefroid.

⁸³⁾ Getuigenis van de E. H. Celestinus Guillaume (in handschrift): „Monsieur l'abbé Gotale fut de tous les prêtres que nous avons connus, le plus ascète. Il aimait la solitude, jeûnait plusieurs fois par semaine. Il était simple, charitable, éclairé, animé d'une foi vive. Toute sa vie il étudia avec passion. A l'époque où nous l'avons rencontré, il faisait de l'Apocalypse l'objet de ses investigations. L'écriture Sainte et la théologie avaient été par lui approfondies grâce à un travail long et suivi qu'il sut mener de front avec l'accomplissement des diverses charges dont il fut pourvu. Lierneux lui doit ses écoles catholiques du moins en partie, et l'embellissement de son église. Quantité d'élèves, la plupart devenus prêtres de Lierneux et des environs, du Grand-Duché, débutèrent chez lui, soit au temps de son vicariat, soit sous son pastorat, notamment tel grand-ducal devenu dans la suite doyen en Amérique.” Cfr. ook C. Pierard, *Lierneux. Histoire de son église*, Luik, 1949, 54.

⁸⁶⁾ Hij had op 8 augustus 1887 zijn gouden priesterjubiläum gevierd, kardinaal Lavigerie, die toen per toeval te Maastricht vertoefde, was het feest onverwachts komen bijwonen. De Limburger Koerier van 11 augustus 1887 verhaalt onder meer: „Toen de Kardinaal, die groote Prins der Kerk, voor den grijzen jubilaris op de knieën viel en hem zijn zegen vroeg, kon niemand zijn tranen weerhouden. Te vergeefs weigerde de jubilaris, de Kardinaal riep uit: Non dimittam te nisi benedixeris mihi. Ik laat U niet los voordat gij mij gezegend hebt. Thans kon de jubilaris niet meer weigeren en hij strekte zijne zegenende handen uit over den grooten Prins der Kerk”.

rijst, reeds hoger vermeld, priester gewijd te Luik op 13 augustus 1837⁸⁷⁾, baccalaureus — na twee jaar studie — in het kerkelijk recht

aldaar studeert, zal later aangaande het verbod van het roken noteren: „A l'Ecole normale, Mr van Laer fumait à son aise” en „Mr Lonay, s'il fumait à sa chambre No 12, poussait la fumée dans son poêle”⁹⁰⁾. Op 16 augustus 1840 ontvangen Herman en Theunis het priesterschap, Smidts en van Oyen het diaconaat, Meyers de kruinschering en de mindere orden.

Tijdens het schooljaar 1839—1840 vangt Mr Knuts van Laer, wanneer deze ziek wordt, als directeur van de normaalschool⁹¹⁾, maar in oktober 1840 gaat hij voorgoed terug naar Saint-Roch. Mgr. van Bommel schrijft aan directeur Schrijen op 9 oktober: „St Roch a un très grand besoin de renfort. Entre nous soit dit, cette maison est très faible quant aux études, et plus d'un régent pourrait être remplacé avec avantage . . . Mr Knuts y ferait par conséquent beaucoup de bien”. Hij zal er directeur van de normaalschool worden in 1844 en tevens de leiding krijgen van de humaniora in 1853, in 1859 worden de twee functies gescheiden en behoudt Knuts slechts de afdeling klein-seminarie, in 1862 wordt hij ere-kanunnik, het jaar daarna verlaat hij Saint-Roch om diocesaan schoolinspecteur te worden, hij sterft te Luik op 9 december 1881.

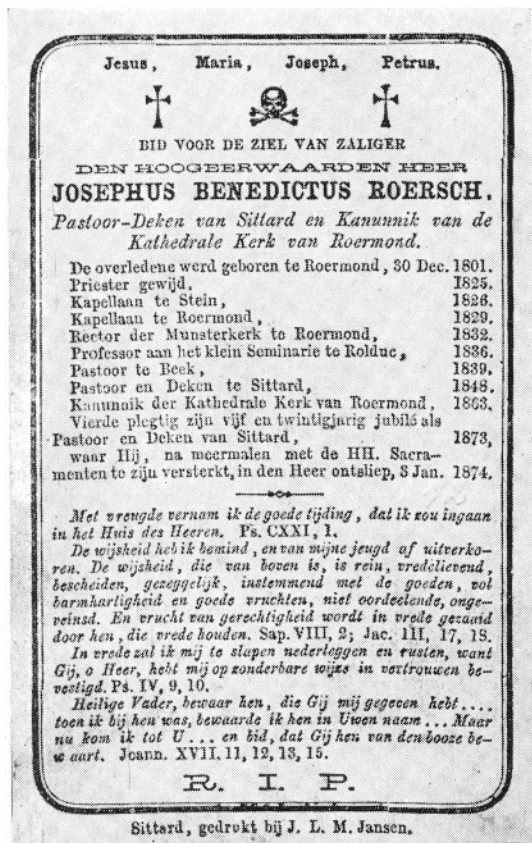
Tijdens het schooljaar 1840—1841 wordt de retorica gesplitst in „rhétorique supérieure” en „inférieure”. Een nieuwe leerkracht is te Rolduc aangekomen: Jacobus Antonius Henrotay, geboren op 9 september 1813 te Petit-Rechain, als student in de wijsbegeerte te Rolduc bij de opening van 1831 ingeschreven⁹²⁾, priester op 6 augustus 1836, baccalaureus in de godgeleerdheid te Leuven op 5 april 1838, dan begonnen met de licentiaatsstudie, maar hij schijnt nooit het examen, tot die graad vereist, gedaan te hebben.

In 1840 was Jan Augustinus Paredis, geboren te Bree op 28 mei 1795, pastoor-deken van Roermond, tot apostolisch administrator

⁹⁰⁾ *Autobiographie*, 20.

⁹¹⁾ *Ibid.*, 27.

⁹²⁾ Trad te Luik in het groot-seminarie op 3 oktober 1833, subdiaken op 16 augustus en diaken op 19 december 1835.



Achterzijde van het bidprentje van Jozef Roersch.

op 30 juli 1839, en waarschijnlijk de reeds vermelde Coumans, priester gewijd te Luik op 21 december 1836⁸⁸⁾. August Meyers⁸⁹⁾, geboren te Maastricht op 4 september 1816, die te Rolduc zelf zijn theologische studies doet, schijnt daar ook te doceren.

De stipte onderhouding van de regel voor de leraren schijnt te Rolduc te verzwakken. Pothast die vanaf het schooljaar 1839—1840

⁸⁷⁾ Hij trad te Luik in het groot-seminarie op 1 oktober 1834, ontving de mindere orden op 1 mei 1835; subdiaken op 6 augustus 1836, diaken op 21 december 1836.

⁸⁸⁾ Hij trad te Luik in het groot-seminarie op 3 oktober 1833, ontving de mindere orden op 13 augustus 1834, het subdiaconaat op 16 augustus 1835, het diaconaat op 6 augustus 1836.

⁸⁹⁾ Ingeschreven in het geboorteregister onder de namen Petrus Augustus Hubertus, zoon van Bernard Meyers en Maria Agnes Hoeberechts.

van het Nederlands gedeelte van Limburg en tot titulair bisschop van Hirene benoemd. In een brief van 12 januari 1841 bekommert zich van Bommel om een mogelijk bezoek van Paredis aan Rolduc. Men moet hem zeer hoffelijk ontvangen. „Mais il est évident que la 1^{re} section intimement unie à la 2^e section du séminaire de Liège ⁹³⁾ formant avec elle une partie intégrante de l'évêché de Liège, aux termes mêmes de la bulle d'exécution du

Toch zal men aan Mgr. Paredis vragen de „juridiction nécessaire à la validité des sacrements . . . pour faire disparaître tout doute . . . Et si Mgr. parlait de continuer le Séminaire pour toutes les branches d'études y compris la théologie, c'est à moi qu'il faudra l'adresser pour entrer à cet égard en arrangements convenables, lesquels ne seront pris, qu'après vous avoir entendus, vous et ces Messieurs, *coram Deo*, à froid, et *non in commotione*. S'il parle au nom et de la part du Gouvernement d'autres arrangements temporels relatifs aux bâtimens et aux terrains, c'est à l'administration du Séminaire de Liège qu'il conviendra de l'adresser ou à moi, s'il le préfère, qui en suis le chef, mais dans ce cas j'en referrai immédiatement à l'administration. Je suis persuadé que des arrangements pourront être pris d'une manière convenable, du moment qu'il y a de la bonne volonté . . .”

De leraren Smidts en van Oyen worden priester, Meyers diaken gewijd op 6 maart 1841. In juni brengt Willem I, koning der Nederlanden, een bezoek aan Rolduc, alles verloopt op zijn best en van Bommel is er zeer tevreden over. Tijdens de grote vakantie wordt professor Tits benoemd tot hoogleraar in de godgeleerdheid te Leuven, hij krijgt de titel van doctor in de godgeleerdheid, wordt ere-kanunnik in 1843, maar sterft op 9 juli 1851 ⁹⁵⁾. Naast Lonay wordt Henrotay professor in de filosofie te Rolduc; Morren verlaat zijn vierde latijnse om de inleidende lessen in de godgeleerdheid aan de studenten der filosofie te geven. Gregorius Garit, geboren te Verviers op 25 december 1817, schijnt te Rolduc tevens theologie te studeren en lessen te geven. Hij ontvangt te Luik op 18 december 1841 de kruinschering, de mindere orden en het subdiakonaat, terwijl Meyers priester gewijd wordt.



Achterzijde van het bidprentje van Christiaan Heuvels.

Concordat 1827 ⁹⁴⁾, Rolduc forme momentanément sur un territoire étranger une enclave du Diocèse de Liège, dont je demeure canoniquement le supérieur, le chef et le Directeur”.

⁹³⁾ In België vormen — thans nog — het grootseminarie en het kleinseminarie, waar de filosofie gedoceerd wordt, een administratieve eenheid, waarvan dit laatste de eerste sectie, het grootseminarie de tweede sectie is.

⁹⁴⁾ Op 27 juni 1827 te Rome getekend, maar in feite nooit toegepast.

⁹⁵⁾ Hij werd begraven in zijn geboortedorp Aalst. Op 18 november 1852 werd aldaar, na een plechtige mis met een Nederlandse lijkrede door de minderbroeder Servatius Dirks, een monument op zijn graf onthuld met een Franse toespraak door professor Thonissen. Cfr. S. Dirks, *Lijkrede van den eeuw. heer Arnold Petrus Tits*, Hasselt, 1853; *Annuaire de l'université catholique de Louvain*, XVII, 1855, 270-277; *Journal historique et littéraire*, XIX, 1852-1853, 405-406.

IV. De laatste ploeg (1842—1843).

Ondanks al zijn bekommernissen blijft Mgr. van Bommel er op bedacht om het peil der studies hoog te houden. In een brief van 2 februari 1842 dringt hij eens te meer aan op de vorming der studenten tot de welsprekendheid: „Formons de bons humanistes, de bons philosophes, de bons philologues, mais formons aussi, et formons surtout d'excellents prédicateurs, qui possèdent le talent de la composition et le talent du débit en chaire. La plupart de nos élèves appartiennent aux classes de la société, où les enfans de 7 à 14 ans ne reçoivent pas dans le commerce du monde ce développement naturel qui plus tard est d'un si grand secours pour paraître et pour parler et bien s'énoncer en public. Ils demeurent comme noués, ils sont pesants, massifs, tout d'une pièce, guindés dans leurs mouvemens, interdits, d'un embarras, d'une timidité excessive. Cela fait que plus tard avec de grandes connaissances acquises, ils produisent cependant peu d'effet ou ils n'en produisent qu'après des années d'exercice. Je désire donc que tous ces Messieurs s'entraident mutuellement à suppléer à la première éducation de la masse de nos élèves, et que surtout dans les classes supérieures on soit très sévère vis à vis de ceux qui n'ayant point commencé à Rolduc, viennent d'ailleurs y tomber comme des morceaux de plomb ⁹⁶⁾. Qu'on les oblige à suivre un cours de lecture d'abord, de déclamation ensuite, qu'on n'en envoie plus un seul au séminaire qui ne sache p. ex. lire parfaitement un mandement en chaire, déclamer convenablement un morceau de sa propre composition devant un nombreux auditoire. Il faut que les exercices soient tellement combinés à Rolduc que ce ne soient pas seulement quelques sujets distingués, qui sachent mériter quelques applaudissemens dans une circonstance d'apparat; non, il faut qu'on soit moralement sûr que tous sans exception pourront se rendre intéres-

sants, se faire écouter avec succès d'un nombreux auditoire, car enfin, telle est leur destination.”

Constantinus Josephus Bogaerts, geboren te Paal op 31 december 1812, priester sedert 16 augustus 1835, licentiaat in het kerkelijk recht sinds 21 maart 1842, komt in mei meehelpen in de normaalschool ⁹⁷⁾. Garit wordt diezelfde maand diaken gewijd. Mgr. van Bommel heeft beslist dat het klein-seminarie en de normaalschool van Rolduc naar Sint-Truiden zullen verplaatst worden. Wat het klein-seminarie betreft is men het er over eens, het in de gebouwen van de vroegere benedictijner abdij onder te brengen, maar over de normaalschool ontstaat er onenigheid tussen de bisschop en het lerarenkorps van Rolduc: de bisschop zou ze willen bouwen in de tuin en op de plaats van de hoeve der abdij, directeur en leraren vrezen dat er te weinig ruimte zal zijn, en wensen dat de normaalschool elders in de stad zou gevestigd worden. Mgr. van Bommel antwoordt op 20 juli aan Schrijen: „Depuis 12 ans que je gouverne le Diocèse luttant contre des difficultés incessantes, j'ai peu reçu de lettres qui m'aient autant affecté que celle que vous venez de m'écrire. Je me résigne . . . mais il m'est resté à moi une pénible impression, c'est que très certainement aucun de vous ou n'a pas cru que je visse clairement ces difficultés, ces dangers pour le corps professoral transféré à St Trond et privé de ces petites jouissances qu'on se promet de retirer de quelques vieux bâtimens ou de quelques verges de terre de plus, ou qu'on m'a cru incapable de les prévenir par d'autres moyens”. De bisschop kondigt aan, dat hij te Rolduc zal komen vormen, maar enige dagen later verandert hij van mening en schrijft op 30 juli: „Je ne voulais venir cette semaine que pour ne pas me trouver à la distribution des prix, afin d'y échapper à une

⁹⁶⁾ De studenten die tijdens de humaniora uit een ander college naar Rolduc kwamen, konden zich dikwijls moeilijk aanpassen, daar het peil der studies nogal hoog lag.

⁹⁷⁾ Hij had gestudeerd aan de Latijnse school te Berlingen en nadat dit instituut in juni 1825 door de regering gesloten was, aan het gemeentelijke college van Diest. Hij trad in het groot-seminarie van Luik na de heropening op 11 mei 1830. Hij ontving de mindere orden op 10 augustus 1832, het subdiaconaat op 12 augustus 1834, het diaconaat op 1 mei 1835. — Brief van Mgr. van Bommel aan Schrijen de dato 4 mei 1842.

position plus ou moins fausse que j'avais déjà subie l'année dernière, mais qui aurait pu s'aggraver cette année-ci. Je ne viendrai plus, l'inconvénient de laisser momentanément sans confirmation ces 80 ou 90 jeunes gens est peu de chose. Pour apprécier ma détermination vous devriez savoir plusieurs choses qu'il serait trop long de vous détailler ici et que je préfère ne pas confier au papier." Mgr. van Bommel voelde dat zijn tegenwoordigheid moeilijk was te midden van de burgerlijke overheden, die van een andere regering, en de parochiële geestelijken, die van een andere Ordinarius afhingen. Hij zal nooit meer naar Rolduc komen. De intimiteit met de ouder en zelfstandiger geworden directeur en leraren is ook een beetje gebroken door de kwestie van de normaalschool. Op 6 augustus stuurt hij een brief aan het gezamenlijke lerarenkorps om uit te leggen dat hij om financiële redenen zich toch niet bij hun advies kan neerleggen en dat de normaalschool naast het seminarie te Sint-Truiden zal komen. Geen latere brief van dit jaar is bewaard.

Bij het begin van het nieuwe schooljaar wordt Garit benoemd als leraar van de derde latijnse aan het Maria-Theresia College te Herve, hij ontvangt de priesterwijding in 1843, wordt in 1854 kapelaan van de Sint-Jozefparochie te Verviers, pastoor te Olne in 1860, rector van het oude-vrouwenhuis te Luik in 1872, ere-kanunnik aldaar in 1884, sterft kort daarop op 20 april. De eerste brief voor 1843 van Mgr. van Bommel aan Schrijen, die bewaard is gebleven, dagtekent van 15 maart. Op 28 maart schrijft van Bommel: „Avez-vous déjà fait le programme de la semaine de l'entrée et de l'inauguration de St. Trond?" Met Pasen — 16 april 1843 — eindigde inderdaad het Luikse onderwijs te Rolduc.

Peters, Smidts en van Laer bleven ter plaatse, om onder de leiding van Mgr. Paredis een nieuwe inrichting in het leven te roepen. Peters wordt directeur, van Laer provisor, hij neemt tevens de leiding van de normaalschool, Smits wordt er regent. In de humaniora worden nu ook studenten die geen pries-

ter wensen te worden, aangenomen; voor de leraren schijnt van rookverbod en speciale belofte niet meer gesproken te zijn. Peters zal in 1854 tot Geheim Kamerheer van Z. H. de Paus benoemd worden en als directeur te Rolduc sterven op 7 november 1855. Intussen is van Laer in 1849 pastoor te Maasniel en in 1853 pastoor-deken te Wijk-Maastricht ge-



Achterzijde van het bidprentje van Jan van Oyen.

worden, in 1859 krijgt hij ook de titel van Geheim Kamerheer en in 1871 die van kanunnik van het Roermondse kathedrale kapittel, hij sterft te Wijk op 25 januari 1883. Smidts wordt pastoor te Maasbracht op 17 juli 1860, hij bedankt op 31 december 1893 en sterft te Sittard op 27 oktober 1895⁹⁸). Coumans werd door de gemeenteraad van

⁹⁸) Hij bouwde te Maasbracht een kerk, met grote tegenwerking van een aantal inwoners van het gehucht Maasbracht-Beek. Volgens zijn wens werd hij op het kerkhof te Maasbracht begraven.

Weert op 22 augustus 1843 tot leraar en op 2 september 1844 tot directeur van het college aldaar benoemd⁹⁹⁾, in 1852 werd hij rector van de kapel van O.L.V. in het Zand bij Roermond, op 22 juni 1861 werd hij pastoor te Maasbree, waar hij op 27 februari 1863 stierf.

De andere leraren gingen over naar Sint-Truiden, drie zullen er in functie sterven: Theunis op 12 juni 1853, kanunnik Bellefroid op 12 juli 1859¹⁰⁰⁾, Léré op 12 juli 1884¹⁰¹⁾. Mgr. van Bommel kon om gezondheidsredenen de opening te Sint-Truiden op 2 mei 1843 niet bijwonen, maar vijf dagen later wees hij er in een brief aan Schrijen¹⁰²⁾ op, dat de levenswijze der leraren onveranderd zou blijven, ofschoon zij nu midden in een stadje woonden. Zij moesten zich tijdens het schooljaar blijven onthouden van 't roken en mochten geen uitnodigingen om buitenshuis te eten aannemen. De andere geestelijken te Sint-Truiden echter rookten en soms moest zulks ook bij uitzondering in het kleinseminarie toegelaten worden; omdat echter misbruiken ontstonden, hernieuwde Mgr. van Bommel op 14 december 1849 het absolute rookverbod. Bogaerts wordt met de grote vakantie van 1843 diocesaan inspecteur der lagere scholen in de Belgische provincie Limburg, ere-kanunnik van Luik in 1846, daarna leraar aan het groot-seminarie van 1849 tot 1852, moet dan rust nemen, wordt pastoor te Guigoven in 1858, vicaris-generaal te Luik in 1861, tevens titulair kanunnik in 1867, in 1874 gaat hij rusten en sterft te Zonhoven op 17 februari 1891¹⁰³⁾. Vanderrijst wordt secretaris van het bisdom en ere-kanunnik van Luik in 1846, diocesaan inspecteur van 1853

tot 1863, dan deken van Hasselt, neemt ontslag op 18 april 1878 en sterft op 12 augustus van hetzelfde jaar. Henrotay wordt professor van het groot-seminarie te Luik na de grote vakantie van 1847, pastoor te Grand-Rechain in 1849, te Modave in augustus 1857 en sterft op 17 december 1888. Herman wordt kapelaan te Wandre in 1848, pastoor te Clavier in mei 1851 en sterft op 22 december 1854. Janné wordt diocesaan inspecteur in 1849, ere-kanunnik van Luik in 1853, hij sterft op 11 mei 1869. Nyssen wordt kapelaan te Montzen in 1850, pastoor aldaar in 1852, deken te Stavelot in 1856, hij sticht er het Sint-Remaculus college in 1867, neemt ontslag als deken in 1885 en sterft op 20 september 1886. Neyens is pastoor te Opitter van april 1852 tot april 1886 en sterft te Hamont op 24 mei 1888.

Mgr. van Bommel sterft te Luik op 7 april 1852; uit de brieven van zijn opvolger Mgr. Theodorus Josephus de Montpellier¹⁰⁴⁾ blijkt dat weldra het roken toegestaan wordt, dat de meditatie der leraren niet meer gezamenlijk plaats heeft, dat de onderwerping der leraren aan Schrijen vermindert, zodat deze ontslag vraagt in 1862; hij wordt dan tot titulair kanunnik benoemd te Luik en sterft aldaar op 30 december 1887. Morren had reeds ontslag genomen in 1855, hij ging dan te Peer wonen, waar hij stierf op 9 april 1886. Van Oyen wordt professor aan de universiteit van Leuven in 1854 en sterft op 25 oktober 1858. Klausener wordt pastoor van Henri-Chapelle in 1854, deken van Herve in 1860 en sterft op 7 december 1888. Meyers wordt directeur van het Sint-Quirinus college te Hoey in 1855, Lonay deken van Sint-Bartolomeus te Luik in 1857, neemt tien jaar later ontslag en sterft te Herstal op 24 december 1883. Mansion wordt pastoor te Lixhe in 1857¹⁰⁵⁾, daarna te Modave van augustus

⁹⁹⁾ C. Sloots, *Haga Mariana*, Weert, 1948, 128 en 301.

¹⁰⁰⁾ Te zijner ere werd een monument opgericht in de kerk van het klein-seminarie te Sint-Truiden. Cfr. G. van Heeswijck, *Discours prononcé à l'occasion de l'inauguration du monument érigé à la mémoire de M. le chanoine Bellefroid*, Liège, 1864.

¹⁰¹⁾ Hij kwam te Rolduc op 21 augustus 1883 de 50ste verjaardag van zijn priesterwijding herdenken.

¹⁰²⁾ Dit is de eerste van de 21 te Sint-Truiden bewaarde brieven, door Mgr. van Bommel na de verhuizing geschreven; de laatste is van 7 augustus 1850.

¹⁰³⁾ Cfr. J. Daris, *Le diocèse de Liège sous l'épiscopat de Mgr. Théodore de Montpellier 1852-1878*, Luik, 1892, 194-196.

¹⁰⁴⁾ Te Sint-Truiden worden er zeven zulke brieven bewaard, gaande van 1858 tot 1866; de toon is nogal streng en administratief.

¹⁰⁵⁾ Over zijn werkzaamheden aldaar cfr. P. Deboux-hotay en F. Dubois, *Histoire de la Seigneurie de Nivelles sur Meuse et de l'ancienne paroisse de Lixhe*, Liège, 1935, 66-67.

1865 tot september 1886, hij sterft op 21 maart 1890. Meyers komt te Sint-Truiden terug in 1862 als opvolger van Schrijen, hij ondervindt ook moeilijkheden, enkele studenten die geen priester wensen te worden schijnen aangenomen te zijn en die maatregel wordt algemeen nadat hij in 1866 vertrekt. Hij wordt overgeplaatst naar het groot-seminarie van Luik als leraar in de welsprekendheid en christelijke archeologie, en wordt in 1868 pastoor van Sint-Jan Evangelist te Luik ¹⁰⁶), hij sterft in die hoedanigheid op 21 maart 1893. Provisor Renardy wordt pastoor te Sippenaeken in 1870, neemt ontslag in 1884 en sterft te Moresnet op 17 januari 1885.

Aldus hebben wij de reconstructie beëin-

¹⁰⁶) In 1881 organiseerde hij, bij het 50ste jaar sedert de opening van het Luikse klein-seminarie, te Rolduc een reunie van leraren en studenten uit de Luikse tijd. Cfr. *Souvenir de la fête commémorative du 20 septembre 1881 célébrée au séminaire de Rolduc à l'occasion du cinquantième anniversaire de l'inauguration du séminaire par Monseigneur van Bommel, Evêque de Liège le 17 octobre 1831*, Luik, 1881 (met de lijst der leerlingen uit de Luikse tijd). — In 1891 liet Meyers een groot standbeeld van bisschop Notger, vervaardigd door Herman Rixgens, oprichten midden in de kloosterpandhof naast zijn Sint-Janskerk te Luik.

digd van het lerarenkorps van het Luikse Rolduc en zijn lotgevallen — een reconstructie die door de sporadische aanduidingen en documenten nogal moeilijk was. Wij danken bij voorbaat al degenen die er verbeteringen of aanvullingen in kunnen aanbrengen. Het algemene beeld zal blijven: het Luikse Rolduc was een nieuwe inrichting, die onmiddellijk een hoogtepunt bereikte dank zij het ononderbroken en vertrouwvolle contact tussen een zeer begaafde en ijverige bisschop enerzijds en de jonge en knappe directeur en zijn leraren anderzijds. Deze omstandigheden, op zich van voorbijgaande aard, deden niettemin de rijke bron ontstaan waaruit het Roermondse Rolduc en het Luikse Sint-Truiden ontsproten zijn. Daarbij is het leraarschap te Rolduc de priesterlijke vormingstijd geweest, niet alleen van directeurs van onderwijsinstellingen, maar ook van inspecteurs, dekens en andere geestelijken, die de elite vormden zowel van het bisdom Luik als van het vicariaat en latere bisdom Roermond.

PROF. DR. C. DE CLERCQ.

Alfabetisch register der leraren van het Luikse Rolduc

met verwijzing naar de bladzijden van het Jaarboek.

Bellefroid, August 65, 69, 71
 Bellefroid, Hendrik 71, 72, 74, 79, 80, 86
 Bogaerts, Constantinus 84, 86
 Coumans, Pieter 71, 82, 86
 Demal, Jan 67, 69, 72, 77, 79
 Dirix, Lambert 67, 68, 69, 73, 74, 75
 Erens, Jan 72, 74, 75, 77, 79
 Garit, Grégorius 83, 84
 Gotale, Jan 73, 79, 81
 Henrotay, Jacob 82, 86
 Herman, Jan 77, 78, 79, 81, 82, 86
 Heuvels, Christiaan 71, 76, 77, 79, 81, 83
 Janné, Jan 79, 81, 86
 Klausener, Frans 75, 76, 77, 79, 80, 86
 Knuts, Jan 71, 76, 77, 82
 Laer, Paul van 76, 79, 82, 85
 Léré, Jan 65, 67, 69, 79, 86
 Linden, Eugene 75, 76, 77, 79

Lonay, Gerard 67, 69, 71, 73, 74, 79, 86
 Mansion, Lodewijk 72, 76, 79, 86
 Meyers, August 82, 83, 86, 87
 Morren, Albert 74, 77, 79, 83, 86
 Neyens, Bartholomeus 72, 77, 79, 81, 86
 Nyssen, Jan 67, 69, 72, 74, 79, 86
 Oyen, Jan van 77, 78, 79, 81, 82, 83, 85, 86
 Peters, Hendrik 65, 69, 74, 79, 85
 Renardy, Jan 67, 71, 79, 87
 Roersch, Jozef 76, 79, 81, 82
 Schrijen, Pieter 64, 65, 66, 69, 70, 72, 74, 77, 79, 80, 81, 84, 86
 Smidts, Pieter 77, 79, 81, 82, 83, 85
 Tits, Arnold 71, 72, 73, 75, 79, 83
 Theunis, Mathias 77, 79, 81, 82, 86
 Ubaghs, Gerard 65, 66, 68, 69, 72
 Vanderrijst, Lambert 71, 81, 82, 86